

ISPARTA MÜZESİ'NDEN BİR GRUP TAKI
A COLLECTION OF JEWELRY FROM ISPARTA MUSEUM

CENGİZ ÇETİN*

Öz: Pisidia Bölgesi'nin kuzey ve doğu sınırları arasında bulunan Isparta bölgenin batı, kuzey ve güneyinde yer alan komşu kültürlerle iletişimini sağlayabilecek önemli bir konuma sahiptir. Isparta'da ilk bilimsel araştırma Fransız gezgin Paul Lucas'ın 1706 ve 1714 yıllarındaki ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. 1700'lü yıllardan günümüze kadar uzun aralıklarla bölgede birçok araştırma yapılmıştır. Ancak Mehmet Özsait'in 1970'li yılların ortasından bu yana sürdürdüğü yüzey araştırmalarının yanı sıra Harmanören nekropolis'i ve Pisidia Antiokeia'sı dışında sistematik arkeolojik kazının yürütülmemesi bölge hakkındaki bilgilerimizin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu nedenle tüm Pisidia'da geçerli olduğu gibi Isparta'da da bilimsel arkeolojik kazı ve yüzey araştırma sayısını ivedilikle artırmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra Isparta Müzesi gibi bölge kentlerinde bulunan müzelerin envanterinde yer alan kazı ve yüzey araştırması yanında diğer yollarla edinilmiş eserlerin incelenmesi ve yayınlanarak bilim dünyasına tanıtılması da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı Isparta Müzesi'nden bir grup takıyı incelemek, tarihlendirmek ve tanıtarak kentin kültür tarihine yönelik yapılacak araştırmalara bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

Çalışmamızda incelenen Isparta Müzesi'ne ait 32 parça metal eser Erken Tunç Çağı II'den Bizans Dönemi'ne kadar değişen dönemlere tarihlendirilmiştir. Bu durum Isparta'nın yalnızca Tunç Çağı için değil, aynı zamanda Demir Çağ ve Klasik Çağlar için de büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözlu Süs İğnesi • Beş Tomurcuk Başlı İğne • Beş Budak Başlı İğne • Pandantif • Stilize Yılanbaşlı Bilezik

Abstract: Isparta is located by the northern and eastern borders in antiquity of the Pisidia region. The location of Isparta has had considerable importance in cultural communications with the western, northern and southern neighbors of Pisidia. The first scientific research into the cultural history of Isparta was accomplished by the French explorer Paul Lucas during his visits in 1706 and 1714. From the 1700's until today, between long intervals of inactivity, some research was carried out in Isparta. Our knowledge concerning the cultural history of the Bronze Age and the Classical Age in Isparta is limited to the data obtained from excavations at the necropolis of Harmanören, at Antioch of Pisidia and from some field surveys. Therefore, it seems certainly necessary to increase the number of scientific archaeological excavations and surveys in Isparta. In addition, it is of considerable importance to actually publish the small finds held today in the Isparta Museum, to enable the better understanding and appreciation of the cultural history of the region. This article introduces a collection of jewelry from the Isparta Museum, consisting of: ornamental pins, bracelets, a pendant and a necklace.

The thirty two bronze objects studied in this article date from the Early Bronze Age II to the East Roman Period, showing the extent of cultural activity and level of development not only in Bronze Age, but also in the Iron Age and in the Classical periods. It seems most probable that future scientific excavations conducted in this district will produce more contextualized information of finds underpinning the conclusions reached in this article.

Keywords: Toggle Pin • Five Buds Headed Pin • Five Twigs Headed Pin • Pendant • Stylized Snake-Headed Bracelets

* Dr., Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu, Eser Koruma Programı, Ankara. cngzctin@gmail.com
Bu çalışmada yer alan eserlerin araştırma ve yayın iznini vermesi nedeni ile Isparta Müze Müdürü Mustafa AKASLAN'a ve yardımcılarından dolayı Arkeolog Özgür PERÇİN'e teşekkürü bir borç bilirim. Söz konusu eserlerin koruma ve onarım çalışmalarını yürüten Doç. Dr. Hande KÖKTEN ve Ayşegül APAYDIN ile bu çalışmalara katılan Başkent Meslek Yüksekokulu, Eser Koruma Programı öğrencilerine de ayrıca teşekkür ederim.

1. Giriş

Bugün Göller Bölgesi olarak adlandırılan antikçağ Pisidia Bölgesi, güneyde Toros Dağları, kuzeyde Sultan Dağları, doğuda Beyşehir Gölü'nün (Karalis Lacus) güneydoğu köşesinden Manavgat Çayı'na (Melas) kadar olan bölümünde yer alan tepelik sahalar ile çevrelenmiştir¹. Isparta ili ise, bu bölgenin kuzey ve doğu sınırları arasında konumlanmıştır. Bölgede ilk bilimsel araştırma Fransız Gezgin Paul Lucas'ın 1706 ve 1714 yıllarındaki ziyareti sırasında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ziyaretten sonra Isparta ve çevresi 20. yüzyılın başlarına kadar birçok gezginin uğrak noktası olmuştur². Isparta'da Prehistorik Çağ kalıntlarına yönelik ilk araştırmaları H. R. Ormerod ve A. M. Woodward 1909-1910 yılları başında Antalya, Isparta, Burdur ve kısmen Denizli'yi kapsayan gezileri sırasında gerçekleştirmişlerdir. Ormerod bu çalışmalar sırasında Isparta-Senirce'de kısa süreli bir kazı yapma şansı bulmuş ve bir grup Prehistorik Çağ seramiğini yayınlamıştır³. Kurt Bittel 1934 ve 1942 yıllarında Senirce buluntularını inceleyerek⁴ Senirce Kültürü hakkında detaylı bir değerlendirme yapmıştır⁵. T. Özgüç 1944 yılında yaptığı çalışmasında Senirce ve Atabey çevresinde ele geçmiş buluntuları inceleyerek "Öntarihte Isparta Ovası Kültürü ve Yeni Buluntuları" başlıklı bir makale kaleme almıştır⁶. Uzun aralıklarla gerçekleştirilen bu ilk araştırmaların ardından M. Özsait tarafından 1970'li yılların ortasında başlayan yüzey araştırmaları ile bölgenin Prehistorik Çağ ve Klasik Dönem tarihine ilişkin çalışmalar devam etmiştir. Özsait bu çalışmalarına ait ilk sonuçları 1980 ve 1985 yılında basılan "İlkçağ Tarihinde Pisidia" ve "Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi" adlı çalışmalarla bilim dünyasıyla paylaşmıştır⁷. Isparta'da yürütülen söz konusu bilimsel yüzey araştırmalarına rağmen Erken Tunç Çağı II'ye (*yak.* M.Ö. 2700-2400) tarihlendirilen Harmanören nekropolis'i ile Antiokheia kenti dışında herhangi bir yerleşimde sistematik kazı yapılmıyor olması bölgenin kültür tarihi ile ilgili bilgilerimizin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bölgede yürütülen bilimsel arkeolojik kazı ve yüzey araştırması sayısının artırılmasının Isparta İli yanı sıra Pisidia Bölgesi'nin kültür tarihi ile ilgili sorulara cevap bulunması açısından da hayati önem taşıdığı açıktır. Öte yandan Isparta Müzesi'nde yer alan bilimsel kazı ve yüzey araştırması sonucunda ele geçmiş eserlerin yanı sıra satın alma ve müsadere yolu ile edinilmiş eserlerin de yayınlanarak tanıtılmasının bu alandaki bilgilere önemli katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Isparta Müzesi koleksiyonuna ait 8 süs iğnesi (kat. no. 1-8), birer adet pandantif (kat. no. 9) ve boyunluk (kat. no. 32) ile 22 adet bilezikten (kat. no. 10-31) oluşan toplam 32 parça metal eserin incelendiği çalışmamızın amacı, yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle söz konusu eserleri tanıtarak Isparta ve çevresinin kültür tarihine ilişkin yapılacak çalışmalara bir nebze olsun katkıda bulunmaktır.

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerden beşi (kat. no. 1-13, 32) Afyon Müzesi'nden devir, ikisi müsadere (kat. no. 18-19), yirmi beşi (kat. no. 14-17, 20-31) ise satın alma yolu ile Isparta Müzesi'ne kazandırılmıştır. Eserlerden yalnızca on dördünün (kat. no. 5, 14-15, 20-27, 29-31) buluntu yeri bilinmektedir. Bu eserlerin buluntu yerlerine ait bilgiler de satın alma ya da müsadere yolu ile temin

¹ Özsait 1980, 27.

² Özsait 1980, 3 -25.

³ Woodward – Ormerod 1909/1910, 89-105; Ormerod 1911/1912, 80-94.

⁴ Bittel 1934, 1942.

⁵ Bittel 1934, 35, 103, 112, 119; 1942, 176-188.

⁶ Özgüç 1944, 407-418.

⁷ Bu yayınlar için ayrıca bk. Özsait 1980; 1985.

edilen kişilerin verdiği bilgilerden ibarettir. Bu nedenle tarihlendirme yaparken değerlendirilebileceğimiz kriter yalnızca eserlerin tipolojik özellikleri ve varsa bezemelerinin niteliği olmuştur. Birkaç bin yılı bulan geniş zaman dilimi içinde fazla bir değişim göstermeden kullanımda kalan özelliklere sahip eserler için bir tarih önerisinde bulunmaktan kaçınılmıştır. Yine bu sebeplerle tarih verilebilen eserler için yapılan tarihlendirme önerileri birkaç yüzyılı kapsayan geniş zaman dilimleri içinde tutulmak zorunda kalmıştır. Söz konusu dezavantajları bir ölçüde olsun telafi edebilmek amacı ile mümkün olduğunca geniş bir literatür taraması yapılarak her bir eser için farklı coğrafyalardan çok sayıda benzer örnek verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda birden fazla örnekten oluşan eser türleri kendi içinde form ve varsa bezeme özelliklerine göre gruplara ayrılmış ve aşağıda sırası ile incelenmiştir.

2. Tipolojik ve Stilistik Değerlendirme

2.1. Gözlü Süs İğneleri

Çeşitli formlarda başı olan ve başının hemen altında bir iğne deliği (göz) olan iğneler uluslararası arkeoloji literatüründe İngilizce karşılığı ile “toggle pin” olarak isimlendirilmiş⁸ olmakla birlikte Türkçe kaynaklarda gözlü süs iğneleri olarak adlandırılmıştır. Başlı iğnelerin Mari’de bulunmuş fildişi panolar⁹ ile Hellen Kırmızı Figür vazolarında tasvir edilen figürlerin üstlerindeki elbise kumaşının iki kenarını birleştirmek amacı ile kullanıldığı görülür¹⁰. Söz konusu iğneler elbise üzerindeki bu fonksiyonel kullanımlarının yanı sıra saç iğnesi olarak da kullanılmış olmalıdır¹¹. Gözlü süs iğnesinin en erken örneğine M.Ö. III. binin ortalarında Er Hanedanlar Dönemi’ne ait Ur Kral Mezarları’nda rastlanmıştır¹² olmakla birlikte Suriye, Filistin ve İran’da da bu tarihlerden itibaren yaygın olarak kullanılmıştır. Gözlü süs iğnelere bu tarihte Orta ve Doğu Anadolu’da az sayıda rastlanırken, özellikle Erken Tunç Çağ II sonları ve Erken Tunç Çağ III’de (yak. M.Ö. 2400-2200) Kuzey Suriye Batı Anadolu ilişkilerinin yoğunlaşması ile birlikte daha çok sayıda örneğe rastlanır¹³. Erken Tunç Çağ III sonlarına doğru Anadolu’da yaygın olarak görülen gözlü süs iğneleri form ve biçimlerinde önemli bir değişim geçirmeden bin yıllar boyunca üretilmeye devam etmişlerdir. Bu nedenle tabaka buluntusu olmayan, müzelere satın alma ya da müsadere yolu ile kazandırılmış gözlü süs iğnelerini, başları özel bir biçime sahip olmadığı müddetçe, yalnızca tipolojik özellikleri değerlendirilerek tarihlendirmek mümkün değildir. Çalışmamızda başı özel bir forma sahip olmayan gözlü süs iğneleri için kesin bir tarih önermekten kaçınılmış, ancak farklı dönemlere ait örneklerle benzerlikleri irdelenmiştir.

Isparta Müzesi’ne ait incelediğimiz biri gümüş (kat. no. 1), diğerleri bronzdan yapılmış sekiz adet (kat. no. 2-8) gözlü süs iğnesi bulunmaktadır. Bu iğneler, baş formlarına göre küre başlı, mercimek başlı, damla biçimli başa sahip, tomurcuk ve budak başlı olmak üzere dört ana tipe ayrılarak incelenmiştir.

⁸ Fidan 2012, 179.

⁹ Parrot 1962, 166 -168 lev. XI 1-4, XII 3; Calmeyer 1964, 16.

¹⁰ Jacopsthal 1956 şek. 329-336.

¹¹ Yıldırım 1989, 13-18.

¹² Woolley 1934, 310 pl. 231.

¹³ Fidan 2012, 179, 180.

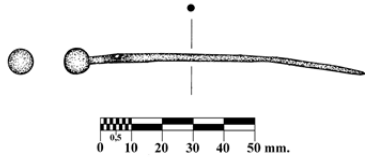

Fig. 1. 1 Katalog Numaralı Küre Başlı Gümüş İğne

2.1.1. Küre Başlı Gözlu Süs İğnesi

Isparta Müzesi metal eserler envanterine 10-3-08 numara ile kayıtlı gümüş iğne (kat. no. 1), basık küresel formulu içi dolu bir başa sahiptir. Başın hemen altında yuvarlak kesitli gövde üzerinde girişi elips, çıkışı yuvarlak şekilli iğne deliği mevcuttur. Gövdesi iğne deliğinin bulunduğu bölümde dışarı doğru hafif taşkın yapılmış iğnenin ucu sivri ve eğridir

(Fig. 1). Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmayan küre başlı iğnelerin Erken Tunç Çağ II'ye tarihlenen örnekleri Eskişehir-Demircihöyük¹⁴, Sarıket Mezarlığı¹⁵ ve Isparta Atabey yakınlarındaki Harmanören'de¹⁶, Erken Tunç Çağ III örneği Eskişehir-Küllüoba'da¹⁷ ve Erken Tunç Çağ III sonu örneği Gaziantep-Horum Höyük'de¹⁸ ele geçmiştir. Bu örnekler içinde Harmanören küre başlı gözlu iğnesi 1 katalog numaralı gümüş iğneye hem tipolojik açıdan hem de coğrafi açıdan en yakın örnektir. B. Gürler, Tire Müzesi bronz eserleri üzerine yaptığı bir çalışmada küresel başlı iğnelerin M.Ö. I. bin yanı sıra Roma ve Bizans Dönemi'nde de varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir¹⁹. Yukarıda verdiğimiz örneklere dayanarak bu tip iğnelerin kullanım aralığını Erken Tunç Çağ (yak. M.Ö. 3200-2000/1900) başından Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir zaman dilimi içine yerleştirmek mümkündür. 1 katalog numaralı gümüş iğneyi Erken Tunç Çağ'dan Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir zaman aralığında herhangi bir döneme tarihlendirmek mümkünse de Harmanören örneği ile olan benzerliği yanı sıra aynı coğrafi bölge içinde bulunması nedeni ile Erken Tunç Çağ II'ye ait olma olasılığı yüksektir.

2.1.2. Mercimek Başlı Gözlu Süs İğneleri

Isparta Müzesi'ne ait incelediğimiz iğnelere ikisi mercimek başlı gözlu süs iğnesi tipindedir. Bunlardan 2 katalog numaralı bronz iğne mercimek biçimli içi dolu başa sahiptir. Başın hemen altında yuvarlak kesitli gövde üzerinde elips formulu deliği mevcuttur. Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış ve buluntu yeri bilinmeyen bronz iğnenin gövdesinin alt kısmı eğri ve ucu sivridir (Fig. 2). Bu iğnenin benzerlerine Erken Tunç Çağ II'den itibaren Demir Çağ'a (yak. M.Ö. 1300/1250-330) kadar Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. Yayınlanmamış olmakla birlikte Harmanören'de bulunmuş Afyon Müzesi metal eserler envanterine 10.48.92 numara ile kayıtlı mercimek başlı iğne, 2 katalog numaralı bronz iğneye eş olacak kadar benzerdir. Sarıket Mezarlığı²⁰ ve Gedikli Höyük'de bulunan iğneler Erken Tunç Çağ II'ye tarihlendirilen diğer örneklerdir²¹. İzmir Menderes-Bakla Tepe'de bulunan örnek ise Erken Tunç Çağ II/III'e tarihlendirilmiştir²². Erken Tunç Çağ III'e ait örnekler arasında Küllüoba²³, Mersin –

¹⁴ Fidan 2012, 181, 182, 195 kat. no. 1.

¹⁵ Seeher 1991, 103, 104, 112; 2000, 154, 159-161, 164, 171 abb. 38-G.309, 43-G.376, 44-G.389, 45-G.405, 48-G.487, 55-18-21; Fidan 2012, 182, 198, 197 kat. no. 8-18.

¹⁶ Özsait 1995, 157 res. 10; 1997, 458, 467 res. 4-E₆; Efe – Fidan 2006, 39 pl. 7-17.

¹⁷ Efe 2006, 86, 90 res. 7.

¹⁸ Marrro *et al.* 1999, 170, 181 çiz. 9-7.

¹⁹ Gürler 2004, 47, 102 fig. 23.

²⁰ Efe – Fidan 2006, 39 pl. 7-8; Fidan 2012, 184, 202 kat.no. 49.

²¹ Alkım – Alkım 1966, fig. 36.

²² Keskin 2009, 68 lev. 13-211.

²³ Efe 2006, 86, 90 res. 7.

Yumuktepe²⁴, Gedikli Höyük²⁵, Karkamış, Şanlıurfa-Titriş Höyük²⁶ ve Kilis-Oylum Höyük'te²⁷ bulunan iğneler sayılabilir. Küllüoba²⁸, Karataş-Semayük²⁹ ve Samsun-İkiztepe³⁰ Orta Tunç Çağ (M.Ö. 1900/1800-1650) yerleşim tabakalarında benzer iğnelerin bulunduğu yerler arasındadır. Malatya Müzesi'nde yer alan 4458 envanter numaralı iğne³¹ ile Van-Dilkaya'da bulunmuş bronz iğne de³² Demir Çağ'a ait örnekleri oluşturur.

Isparta Müzesi'nden incelediğimiz mercimek başlı tipteki ikinci iğne 5-2-92 envanter numarasına sahiptir (kat. no.3). Mercimek formulu başı birinci örneğe göre daha büyük ve neredeyse yarım küre biçimindedir. Yuvarlak kesitli gövdenin üst kısmında, içi dolu başın hemen altında elips şekilli deliği bulunur. Delik bölgesi iğne gövdesine göre belirgin şekilde dışa taşkın yapılmış bronz iğnenin ucu sivridir (Fig. 3). Yayınlanmamış olmakla birlikte Harmanören'de bulunmuş Isparta Müzesi metal eserler envanterine 4.6.95 numara ile kayıtlı mercimek başlı bronz iğne, satın alma yolu ile edinilen ve buluntu yeri bilinmeyen 3 numaralı iğnenin Erken Tunç Çağı II'den en yakın benzeridir. Yumuktepe'nin Orta Tunç Çağ tabakasında³³ ve Amuk Ovası'nda yer alan Tell Açıana'nın M.Ö. XV-XIV. yüzyıla tarihlenen yapı katında³⁴ bulunmuş iğneler ise diğer benzer örneklerdir. Urartu Krallık Dönemi'ne (M.Ö. IX-VI. yüzyıl) tarihlenen ve Malatya Müzesi'nde yer alan 5090 envanter numaralı bronz iğne³⁵ de yarım küreye yakın mercimek formundaki başı ve dışa doğru çıkıntı yapan elips formulu iğne deliği ile Isparta örneğine benzemektedir.

Her iki iğne için geniş zaman dilimi ve coğrafi dağılım gösteren çok sayıda benzer örneği bulmak mümkün olmuştur. Ancak bu iki iğnenin Harmanören örnekleriyle aynı coğrafi bölge içinde bulunmaları onların Erken Tunç Çağ II'ye ait olma ihtimalini güçlendirmektedir.

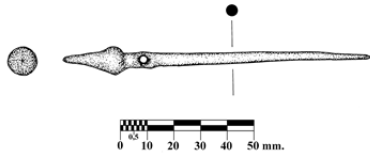

Fig. 4. 4 Katalog Numaralı Damla Formlu Başa Sahip Bronz İğne

2.1.3. Damla Formlu Başa Sahip Gözlü Süs İğnesi

Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış ve buluntu yeri bilinmeyen 4 katalog numaralı bronz iğne damla formulu bir başa ve yuvarlak bir iğne deliğine sahip olup, gövdesi üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır (Fig. 4). İğnenin damla şekilli başı çok rastlanan bir form olmayıp benzer başa

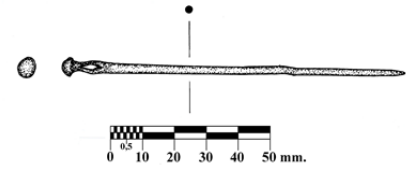

Fig. 2. 2 Katalog Numaralı Mercimek Başlı Gözlü Bronz İğne

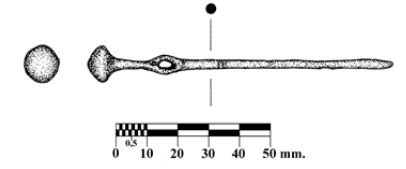

Fig. 3. 3 Katalog Numaralı Mercimek Başlı Gözlü Bronz İğne

²⁴ Goldmann 1956, fig. 431-222, 225, 227, 231.

²⁵ Alkım – Alkım 1966, fig. 36.

²⁶ Fidan 2012, 184.

²⁷ Özgen 1990, 204, 205, 210 res. 9; Özgen *et al.* 1997, 60, 71 abb. 12-2,4; Fidan 2012, 184.

²⁸ Efe – Fidan 2006, 23 tab. 4; Fidan 2012, 184, 202.

²⁹ Mellink 1967, 255 pl. 77 fig. 22.

³⁰ Bilgi 2001, 16.

³¹ Demircan 2009, 33, 48, 70 lev. 6-a.

³² Çilingiroğlu – Derin 1992, 409 res.19.

³³ Garstang 1953, 232 pl. XXIX-a.

³⁴ Yener 2005, 38, 44 res. 4.

³⁵ Demircan 2009, 33, 48, 71 lev. 7-a.

Kayseri - Kültepe'nin 1b (M.Ö. 1842-1792) katında bulunmuş bir bronz iğnede³⁶ rastlamaktayız. Kültepe örneğine benzerliği nedeni ile söz konusu iğnenin Orta Tunç Çağ'a ait olma ihtimali yüksektir.

2.1.4. Tomurcuk ve Budak Başlı İğneler

Bu iğne türü adını başı üzerinde çeşitli sayı ve yönde yapılmış tomurcuk ve budak biçimli çıkıntılardan alır. R. Yıldırım bu iğneleri başındaki çıkıntıların biçimine göre tomurcuk ve budak başlı iğne olarak iki ana gruba, bu grupları da çıkıntı sayısını dikkate alarak alt gruplara ayırmıştır³⁷. Çalışmamızda Yıldırım'ın yaptığı bu sınıflandırma dikkate alınmıştır. Isparta Müzesi'nden incelediğimiz iğneler arasında bir adet salkım formulu başında dokuz tomurcuğa sahip iğne (kat. no. 5) ile bir adet beş tomurcuk başlı (kat. no. 6) ve iki adet beş budak başlı iğne (kat. no. 7 ve 8) mevcuttur.

Bakla Tepe'de Erken Tunç Çağ I (yak. M.Ö. 3200-2700) tabakasında bulunmuş amphoriskos başlı gümüş iğne³⁸, biri başının üst kısmında tepesi mercimek biçimli silindirik şeklinde, diğer ikisi yanlarda üzerinde ip deliği bulunan üç çıkıntıya sahiptir. Söz konusu iğne amphoriskos biçimli başı üzerindeki bu üç adet çıkıntı ile tomurcuk ya da budak başlı iğnelere esin kaynağı olmuş olmalıdır. Çorum-Alacahöyük'de Erken Tunç Çağ II'ye tarihlenen K mezarında bulunan iki gümüş iğnenin altın kaplama başı üzerinde akiklerle süslü tomurcuğu andırır beş çıkıntı mevcuttur³⁹. Bu iğneler beş tomurcuk başlı iğnelerin öncüsü olarak değerlendirilebilir. Alacahöyük yakınlarındaki Kalınkaya-Toptaştepe'de bulunmuş küresel gövdeli başı üzerinde tomurcuk biçimli beş küçük çıkıntıya sahip iğne⁴⁰ bu değerlendirmemizi doğrular niteliktedir. Polatlı-Gordion'da Hitit mezarlığında bulunmuş dört iğne⁴¹, tomurcuk başlı iğnelerin Hitit Dönemi'nde de (M.Ö. 1650-1200) gelişimini sürdürdüğünü göstermektedir. Tomurcuk başlı iğnelerin kullanımı Anadolu ve çevresinde Son Tunç Çağ (M.Ö. 1650-1200) sonuna doğru artar ve Demir Çağ'da yaygınlaşır.

2.1.4. a. Salkım Formlu Başlı Tomurcuklu İğne

Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış ve kayıtlarda Sütçüler İlçesi'nde bulunduğu belirtilen 5 katalog numaralı bronz iğne, üzüm salkımı biçimli başı üzerinde biri tepede olmak üzere dokuz adet tomurcuğa sahiptir. İğnenin çok tomurcuklu başının hemen altında yedi adet bilezik şekilli bezekten sonra dışa doğru çıkıntı yapan yuvarlak bir delik mevcuttur (Fig. 5). Diyarbakır Müzesi ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde yer alan üç Urartu iğnesi⁴² çok sayıda tomurcuklu başa sahiptir. Ancak bu üç iğnenin tomurcukları baş üzerinden ayrı ayrı çıkan kolların ucunda yer alır. Isparta Müzesi çok tomurcuk başlı iğnesi tomurcuklarının bir üzüm salkımı gibi küre biçimli başın üzerinde toplanmış olması

Fig. 5. 5 Katalog Numaralı Salkım Formlu Başlı Tomurcuklu Bronz İğne

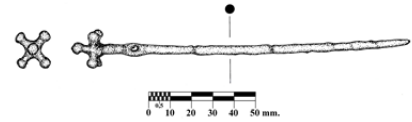

Fig. 6. 6 Katalog Numaralı Beş Tomurcuk Başlı Bronz İğne

³⁶ Özgüç 1955, 62 res. 48.

³⁷ Yıldırım 1989, 21, 67-72.

³⁸ Erkanal – Özkan 1997, 270, 279 res.11; Keskin 2009, 73 lev. 13-220, 42-1.

³⁹ Koşay 1951, lev. CLXXXVII-K₁₀, K₁₁; Maxwell-Hyslop 1971, 42, 43 fig. 25.

⁴⁰ Zimmermann 2007a, 15, 16 abb. 5-e.

⁴¹ Mellink 1956, 31-33 pl. 17-j-b, 19-e, f, r.

⁴² Yıldırım 1989, 68 lev.34-88-90.

nedeni ile bu üç örnekten ayrılır. Luristan'da bir yerleşim yeri olan Shurabah'da Erken Demir Çağ (M.Ö. 1300/1250-800/750) tabakasında bulunmuş iki bronz iğne⁴³ üzüm salkımını andırır üst üste binmiş çok sayıda tomurcuğa sahip başı ile Isparta örneğine benzer. Bu mantarı andırır tomurcuklarla süslü iğne ve takı örnekleri Luristan ve Kafkaslardan Slavik kültürlerle⁴⁴ kadar oldukça geniş bir coğrafi dağılım göstermektedir. Ancak tomurcuk şeklindeki çıkıntılar Erken Tunç Çağ II'den itibaren Alacahöyük, Samsun Vezirköprü-Oymaağaç, Samsun Alaçam-Soğukçam ve Sariket'de bulunmuş asa başları ile yine Alacahöyük'de bulunmuş Hitit güneş kurslarından⁴⁵ tanıdığımız Anadolulu bir gelenektir. Bu nedenle söz konusu iğne Anadolu dışı uygarlıktan daha çok Anadolu kökenli bir süsleme geleneğinin izlerini taşımaktadır. Eserin başı bu özellikleri ile Urartu tomurcuk başlı iğneleri ve Luristan örneklerinden biraz daha erken bir tarihe ait görünmektedir. Bu nedenle söz konusu iğnenin Son Tunç Çağ sonu - Demir Çağ başına ait olabileceğini düşünmekteyiz.

2.1.4. b. Beş Tomurcuk Başlı İğne

Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile gelmiş, buluntu yeri bilinmeyen 6 katalog numaralı bronz iğnenin başı biri tepede, dördü yatay olarak yanlarda bulunan tomurcuk biçimli beş çıkıntıya sahiptir (Fig. 6). Beş tomurcuk başlı iğneler, Erzurum yakınlarındaki Pulur yerleşiminin M.Ö. 1200 yıllarına tarihlenen tabakasında bulunan III numaralı mezarda ele geçen biri dört, diğeri beş tomurcuk başlı iki bronz iğne ile⁴⁶ klasik formuna kavuşur. Luristan'da Surk Duh'da bulunmuş ve M.Ö. VIII-VII. yüzyıla tarihlenen bronz iğne⁴⁷, üst üste yerleştirilmiş çift küre üzerinde tomurcukları olan bir başa sahiptir. Tomurcuk başlı iğnelerin Anadolu dışından Demir Çağ örnekleri özellikle Kafkaslarda gruplanır. Treli'de M.Ö. VIII-VII. yüzyıla tarihlenen bir mezarda bulunmuş küre formulu başı üzerinde beş tomurcuğu bulunan bronz iğne⁴⁸ ile Tli Grap'da bulunmuş yine beş tomurcuk başlı bronz iğne⁴⁹ bu türün Kafkaslarda bulunmuş örnekleri arasında sayılabilir.

6 katalog numaralı iğne beş tomurcuk başlı iğnelerin tipik bir örneği olup Urartu iğnelere oldukça benzemektedir. Van ve Adana Müzesi ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan altı adet beş tomurcuk başlı Urartu iğnesi⁵⁰ Isparta iğnesi ile benzer özellikler gösterir. Ancak bu Urartu örneklerinde baş gövdeden ayrı imal edilerek sonradan monte edilmiş ve/veya iğne deliği gövdeden dışarı doğru aşırı taşkın olarak yapılmıştır⁵¹. Isparta iğnesi başı ile gövdesinin yekpare oluşu ve gözünün iğne gövdesi dışına doğru hafifçe çıkıntı yapıyor olması nedeni ile Urartu örneklerinden ayrılır. Söz konusu iğnenin başının verdiğimiz örneklere göre daha gelişmiş ve tomurcukların baş üzerindeki konumları ile boyutlarının daha simetrik oluşu onun Demir Çağ içinde Urartu takı sanatındaki örneklerinden biraz daha geç bir tarihe ait olduğunu göstermektedir.

⁴³ Berghe 1972, 45, 46 fig. 11-^{40,41} pl. XX-²; Overlaet 2005, 10, 11, 23 pl. 4-^{10,11}.

⁴⁴ Curta 2004, 61-67 fig. 2, 3, 5, 8.

⁴⁵ Özgüç 1980, 462 lev. VI-VII; Seeher 1991, 103-104, 113 abb. 9-¹; 2000, 82, 103, 141, 154 abb. 25-^{G.132a}, 38-^{G.316b}; Zimmermann 2007b, 65-69 fig. 1, 3.

⁴⁶ Koşay - Vary 1964, 48, 45 lev. CIX şek. 242-^{a,d} tab. 1.

⁴⁷ Muscarella 1981, 343 no. 18; 1988, 131 res. 208.

⁴⁸ Tsetskhladze 2005, 438, 439, 446 fig. 6-¹³.

⁴⁹ Kossack 1983, 94-96 abb. 2-¹².

⁵⁰ Yıldırım 1989, 67-72 lev. 34, 35.

⁵¹ Yıldırım 1989, 126-127 lev. 34 şek. 95-⁹⁶; Özdem 2004, 179.

2.1.4. c. Beş Budak Başlı İğneler

Isparta Müzesi'ne aynı kişiden satın alma yolu ile kazandırılmış 7 ve 8 katalog numaralı iki ayrı bronz iğnenin başı biri tepede, dördü yatay olarak yanlarda budak biçimli çıkıntılara sahiptir (Fig. 7-8). Söz konusu iki iğne, başının bu özelliği nedeni ile R. Yıldırım'ın Urartu iğneleri için yaptığı tipolojiye göre⁵² beş budak başlı iğne sınıfına girer.

Kafkaslarda Kuzey Ossetia'da Koban kültürüne ait (M.Ö. 1100-400) mezarlarda ele geçmiş bir grup iğne⁵³ oldukça ilginç özelliklere sahiptir. Letnickoje, Petropavlovsk, Konstantinovskaja, Chatazukaj, Chutor-Kru ve Kostromskaja'da bulunan iğnelerin başı makara ile saplarından birbirine bağlanmış çift budak arasında bir forma sahiptir. Kislovodsk ve Andrjukovskaja'da bulunan üç iğnenin başı ise bu örneklerden biraz daha gelişmiştir. Söz konusu üç iğnenin başını oluşturan çıkıntı sayısı artmış ve formları da tam olarak budak biçimini almıştır. Birmingham Müzesi bronz eserler koleksiyonuna ait bir İran-Luristan iğnesi⁵⁴ stilize haşhaş çiçeğinin altında budağı andırır dört adet tomurcuğu bulunan başa sahiptir. Bu iğne başı yalnızca tomurcuqları dikkate alındığında Alacahöyük H mezarında (Erken Tunç Çağ II) ele geçen makara başlı iki gümüş iğne⁵⁵ ile arasında bir benzerlik kurmak mümkündür. Budak başlı iğneler makara başlı iğnelere yola çıkarak geliştirilmiş ise Alacahöyük'deki H mezarında bulunan makara başlı iğneler bu türün Anadolu'daki öncüsü olarak nitelendirilebilir.

Van ve Adana Müzeleri ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan sekiz Urartu iğnesi⁵⁶ beş budaklı başları ile Isparta iğnelere oldukça benzer. Houshan Mahboubian Aile Koleksiyonu'na ait Luristan'da bulunmuş ve M.Ö. II. bin sonu I. bin başlarına tarihlenen üç iğne stilize nar formu başının altında budak biçimli çıkıntılara sahiptir⁵⁷. Bu iğnelere ikisinde dört, birinde üç adet budak biçimli çıkıntı bulunmaktadır. Bu örneklerin yanı sıra Jacobsthal tarafından

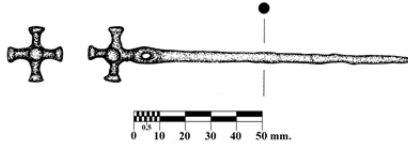

Fig. 7. 7 Katalog Numaralı Beş Budak Başlı Bronz İğne

Fig. 8. 8 Katalog Numaralı Beş Budak Başlı Bronz İğne

tanıtılan bronz iğne⁵⁸ budak başlı iğnelerin bu bölgede Demir Çağ'da yaygın olduğunu göstermektedir. Danimarka'nın Kuzey Jutland Bölgesi'nde yer alan Villerslev'de bulunmuş Demir Çağ'a ait beş budak başlı bronz iğne⁵⁹, iğne deliği bulunmamakla birlikte budaklarının formu ve diziliş şekli ile Isparta beş budak başlı iğnelere oldukça benzemektedir. Bosna-Hersek'de yer alan Demir Çağ'a tarihlendirilen Glasinac Kültürü'ne ait, çift diskin altında üçer sıra dört budak bulunan başa sahip iğne⁶⁰ ile Kıta Hellas'ta bulunmuş çok sayıda budak biçimli tomurcuğu bulunan kolye uçlarının⁶¹ varlığı budak biçimli tomurcuqları olan takı geleneğinin Anadolu, Luristan ve

⁵² Yıldırım 1989, 21, 70-72.

⁵³ Müller-Karpe 1980, taf. 688-A₁₋₁₀.

⁵⁴ Watson 2011, 13-14 fig. 7-c.

⁵⁵ Koşay 1951, res.2; Müller-Karpe 1980, taf. 311-27,28.

⁵⁶ Yıldırım 1989, 9, 67-72, 127-128 lev.1, 35 şek. 1, 97-103.

⁵⁷ Mahboubian 1997, 206, 207 fig. 247^{a-c}.

⁵⁸ Jacobsthal 1956, 39, 173 fig. 163.

⁵⁹ Jacobsthal 1956, 173, 221 fig. 563.

⁶⁰ Jacobsthal 1956, 173, 221 fig. 562.

⁶¹ Kilian 1975, 176 taf. 87⁻²⁹⁻³², 88⁻¹⁻³; Kilian-Dirlmeier 1979, 201-208 taf. 72, 73₁₃₀₀₋₁₃₀₄, 107.

Kafkasların yanı sıra en azından Doğu ve Kuzey Avrupa'da da bilindiğini göstermektedir.

Isparta Müzesi'nde yer alan söz konusu beş budak başlı bronz iğneler Urartu iğneleri yanı sıra yukarıda belirttiğimiz Luristan, Kafkas, Thessalia ve Danimarka örnekleri ile de paralel özelliklere sahiptir. Bu nedenle söz konusu iki iğnenin benzerleri gibi Demir Çağ'a ait olduğunu düşünmekteyiz.

2.2. Pandantif

Isparta Müzesi'ne ait incelediğimiz eserler arasında tek örnek olan 9 katalog numaralı bronz eserin oldukça ilginç özellikleri bulunmaktadır. Eser iki disk arasında küresel bir gövde ve bunun üzerinde üç kol arasından çıkan küçük bir halkaya sahiptir. Küresel gövdesinde tek bir yatay eksen üzerine dizilmiş beş, gövdeden bir diskle geçilen baş kısmından dışarıya doğru hafifçe çıkan üç kolun ucunda dörder ve bu kolların arasında yer alan halka şeklindeki delik üzerinde bir adet tomurcuk biçiminde çıkıntı mevcuttur (Fig. 9).

Bu eserin form açısından benzerlerini Olynthos, Amphipolis, Vergina, Hagios Panteleimon, Pherai, Giannitsa, Olympia, Poteidaia, Mesiane, Dukat ve Vrtiste'de⁶² bulmak mümkündür. Bu örnekler küresel gövdeye, diskle süslenmiş bir boyna ve bunun ucunda birer halkaya sahiptir. Sparta ve Tegea'da bulunmuş gövdesi yumurta formu eserler⁶³ de benzer örnekler arasında sayılabilir. Bu örneklerin hepsi pandantif olarak adlandırılmıştır. Olynthos'ta bulunmuş pandantiflerden 411 katalog numaralı olanının alt kısmı eksik küresel gövdesinde üç, halkası üzerinde iki adet tomurcuk bulunmaktadır. Bu pandantif 49 mm. yüksekliğe ve 29 mm. çapa sahiptir. 412 numaralı pandantif küresel gövdesi üzerinde iki diskle süslenmiş yüksek silindirik bir boyna sahiptir. Üst kısmı kırık halkası yanlara doğru tomurcuk şeklinde iki çıkıntı yapar. Bu eserin yüksekliği 54 mm., çapı ise 30 mm. dir. Ortasında kazıma tekniği ile yapılmış derin bir çizgiyle süslenmiş küresel gövdesi altında düğme şeklinde bir kaide bulunan, silindirik boynu ise bir diskle süslenmiş üçüncü örnek 58 mm. yüksekliğe, 29 mm. çapa sahiptir. Yukarıda buluntu yerlerini belirttiğimiz Hellas'tan diğer örneklerin ortalama boyu 40-60 mm., gövde çapları ise 1,5-3 mm. civarında değişmektedir. Pheria'da ele geçmiş üç küresel gövdeli pandantifin halkalarında ikişer adet tomurcuk bulunmaktadır. Bu örnekler 48, 49 ve 54 mm. yükseklikleri ile boyut olarak Isparta örneğine yakındır. Söz konusu örneklerden 9 katalog numaralı eserin ölçülerinin (59 mm. yükseklik ve 33 mm. genişlik) bir pandantif için uygun olduğu anlaşılmaktadır. Hem formu hem de ölçüleri ile yukarıda verdiğimiz örneklerle paralellığı nedeni ile bu eseri pandantif olarak adlandırmaktayız.

D. M. Robinson, Olynthos'ta ele geçen pandantiflerin mezar buluntusu olmaması nedeniyle takı parçası olmaktan çok günlük yaşamda kullanılan bir araç olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Robinson 412 ve 413 katalog numaralı pandantifleri M.Ö. V. yüzyıla tarihlendirmekte, diğerlerinin de M.Ö. VI.

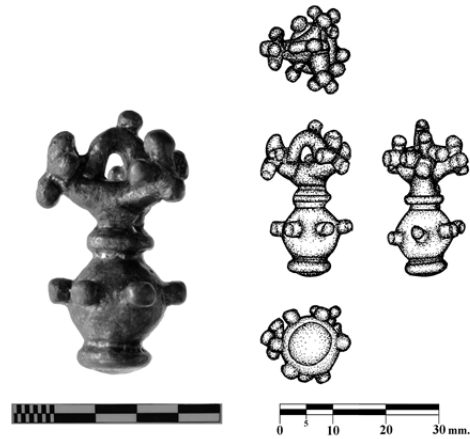

Fig.9. 9 Katalog Numaralı Bronz Pandantif

⁶² Robinson 1941, 120-121 pl. XXIV-410-413, 419; Kilian 1975, 206-207 taf. 80-12-18, 41-45; Kilian-Dirlmeier 1979, taf. 22-366, 379-387, 23-388-421.

⁶³ Kilian-Dirlmeier 1979, taf. 36-686-704, 37-705-710.

yüzyılın ilk yarısından IV. yüzyıla kadar olan zaman dilimi içinde kullanılmış olduklarını ifade etmektedir⁶⁴. Hellas'tan verdiğimiz diğer küresel gövdeli örnekler M.Ö. IX-VII. yüzyıla⁶⁵, yumurta formulu olanlar ise M.Ö. VII-VI. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶⁶.

İran-Zagros nekropolisinde bulunan *banco* formulu bir pandantifin boyun kısmında tomurcuğu andırır çıkıntılar bulunmaktadır. Demir Çağ'a tarihlenen bu eserin aynı bölgedeki Hasanlu, Silyak ve Kul Tarike'de benzerleri bulunmuştur. S. Amelirad ve arkadaşları Hasanlu ve Silyak'da bulunan örneklerden yalnızca bir bölümünün at koşum takımı ile ilgili olabileceğini, ancak Kul Tarike'de bulunanlarla birlikte büyük bölümünün kişisel takı olmasının daha büyük bir ihtimal olduğunu belirtmişlerdir⁶⁷.

Isparta Müzesi'ne ait pandantifin üzerindeki tomurcuk biçimli çıkıntılar daha önce de belirttiğimiz gibi Anadolu'da Erken Tunç'dan itibaren görülür. Bu nedenle Isparta pandantifi Anadolu'da bir geleneği yansıtan ünik bir eserdir. Yukarıda verdiğimiz pandantif örnekleri M.Ö. IX. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar varan farklı tarihlere aittir. 9 katalog numaralı pandantif formu ve tomurcuklarının stili açısından bu örneklerden daha erken bir tarihe ait olduğu izlenimi vermektedir. Öte yandan Isparta pandantifinin tomurcukları ile yine Isparta Müzesi'nden incelediğimiz 5 ve 6 katalog numaralı iğnelerin başındaki tomurcukların stili birbirine paraleldir. Bu nedenle söz konusu pandantif bu iğne ile aşağı yukarı aynı tarihe Son Tunç Çağ sonu – Demir Çağ başına ait olmalıdır.

2.3. Bilezikler

Çalışmamızda Isparta Müzesine ait 22 metal bilezik form ve süslemelerine göre halka ucu kapalı, halka ucu açık, tel halkası Herakles düğümlü, halka ucu stilize yılanbaşı, halka ucu kalınlaşan ve tel halkası kanca kilitli olmak üzere altı farklı tip altında incelenmiştir.

2.3.1. Halka Ucu Kapalı Bilezikler

Isparta Müzesi'nden incelediğimiz 22 bronz bilezikten 5'i halka uçları kapalı (kat. no. 10-14) tipte olup, halka uçları birbiri üzerine bindirilerek kilitlenmiştir. Bu bileziklerden 10 ve 11 katalog numaralı ikisinin halkalarının dışı gelen bir yüzü düz olup yarım daire kesitlidir (Fig. 10-11). 12 ve 13 katalog numarasına sahip diğer ikisi ise yuvarlak kesitlidir (Fig. 12). Bu dört bilezik üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Yarım daire kesitli bileziklerin her ikisinin de halka ucu sivriltilerek stilize yılanbaşı formu verilmiştir. Malatya-Arslantepe'de Erken Tunç Çağ I tabakasında bulunmuş bir bronz bilezik⁶⁸ ile Çorum-Resuloğlu'nda bulunmuş iki bronz bilezik⁶⁹ halka uçları birbiri üzerine bindirilerek kapatılmış bileziklerin Anadolu'daki erken örneklerindedir. Sarıket⁷⁰, Bakla Tepe⁷¹ ve İkiztepe⁷² buluntularından bu bilezik türünün Anadolu'da Erken Tunç Çağ II ve III'de yaygın olarak

⁶⁴ Robinson 1941, 121.

⁶⁵ Kilian 1975, 180; Kilian-Dirlmeier 1979, 61-67 taf. 23-388-410.

⁶⁶ Kilian-Dirlmeier 1979, 123-126 taf. 36-686-704, 37-705-711.

⁶⁷ Amerilard *et al.* 2012, 48-49 pl. 19-i.

⁶⁸ Frangipane 1998, 307 fig. 9.

⁶⁹ Yıldırım – İpek 2009, 27-28, 34 fig. 12.

⁷⁰ Fidan 2005, 77 lev. 100-284.

⁷¹ Keskin 2009, 219, 220 lev.16.

⁷² Bilgi 1999, 48 lev. 19-48.

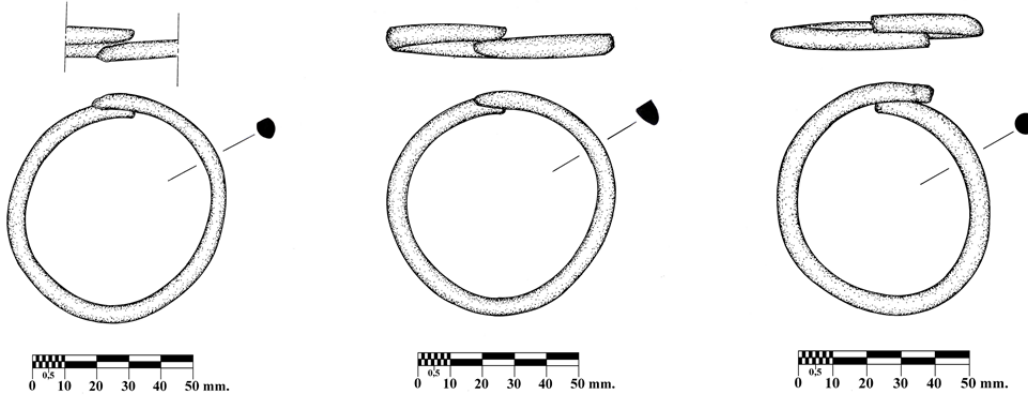

Fig. 10. 10 Katalog Numaralı Halkası
Kapalı Bronz Bilezik

Fig. 11. 11 Katalog Numaralı Halkası
Kapalı Bronz Bilezik

Fig. 12. 12 Katalog Numaralı Halkası
Kapalı Bronz Bilezik

kullanıldığı anlaşılmaktadır. Harmanören'de bulunmuş iki örnek⁷³ Erken Tunç Çağ III'de Isparta çevresinde de bu bileziklerin varlığına tanıklık ediyor olması nedeni ile önemlidir. İzmir-Ulucak Höyük'de bulunmuş iki bronz bilezik M.Ö. II. binin ikinci yarısında⁷⁴, Alacahöyük'de bulunan örnekler⁷⁵ ise Hitit Dönemi'nde bu bileziklerin varlığına işaret etmektedir. Şanlıurfa-Hacinebi Höyük'de bulunmuş iki bronz bilezik⁷⁶ söz konusu bileziklerin M.Ö. V. yüzyılda hala kullanımda olduğunu göstermektedir. Kıbrıs'ta bulunan Son Tunç Çağ⁷⁷ ve Birmingham Müzesi'nde yer alan Luristan'da bulunmuş Demir Çağ⁷⁸ bilezikleri bu türün Anadolu dışı örnekleri arasındadır.

Isparta Müzesi'ne satın alma ya da müsadere yolu ile kazandırılmış yukarıda incelediğimiz halka ucu kapalı bileziklerden hiçbiri bir kültür tabakası ve/veya kontekse ait değildir. Bu bilezikler için verdiğimiz benzer örnekler ise Erken Tunç Çağ'dan Roma Dönemi'ne kadar değişen çok geniş bir zaman dilimine yayılmaktadır. Söz konusu bilezikleri yalnızca tipolojik özellikleri ve üzerinde bulunan halka biçiminde sınırlı sayıda süslemeye dayanarak tarihlemek mümkün değildir. Bu nedenle çalışmamızda bu bilezikler için bir tarih önermekten kaçınılmıştır.

2.3.2. Halka Ucu Açık Bilezikler

15-17 katalog numaralı bronz bileziğin üçünün de yuvarlak kesitli halka uçları açıktır (fig.13-16). Bakla Tepe⁷⁹ ve Arslantepe⁸⁰ Erken Tunç Çağ I tabakalarında ele geçen birer bronz bilezik halka ucu açık bileziklerin Anadolu'daki en erken örnekleri arasında sayılabilir. Bu bilezik türünün Hitit Dönemi örneklerini Alacahöyük'de⁸¹, Son Tunç Çağ örneğini Kıbrıs'ta⁸² ve Demir Çağ örneğini Malatya-Değirmentepe'de⁸³ bulmak mümkündür. Ayrıca bu tür bronz bilezikler Olympia'nın Geometrik, Sub-

⁷³ Fidan 2005, 77 lev. 152-466, 163-467.

⁷⁴ Abay *et al.* 1999, 361, 367 çiz. 7.

⁷⁵ Koşay – Akok 1966, lev. 43-e39.

⁷⁶ Stein 1999, 193, 199 fig. 4-D, E.

⁷⁷ Comstock – Vermeule 1971, 190 fig. 226.

⁷⁸ Watson 2011, 20 fig. 11-43.

⁷⁹ Keskin 2009, lev. 44-2.

⁸⁰ Frangipane 1998, 307 fig. 9.

⁸¹ Koşay – Akok 1966, lev. 43-g224.

⁸² Comstock – Vermeule 1971, 189 fig. 222.

⁸³ Esin – Harmankaya 1985, 57, 59 lev. 8 res. 1, 9-D84-53, D84-49.

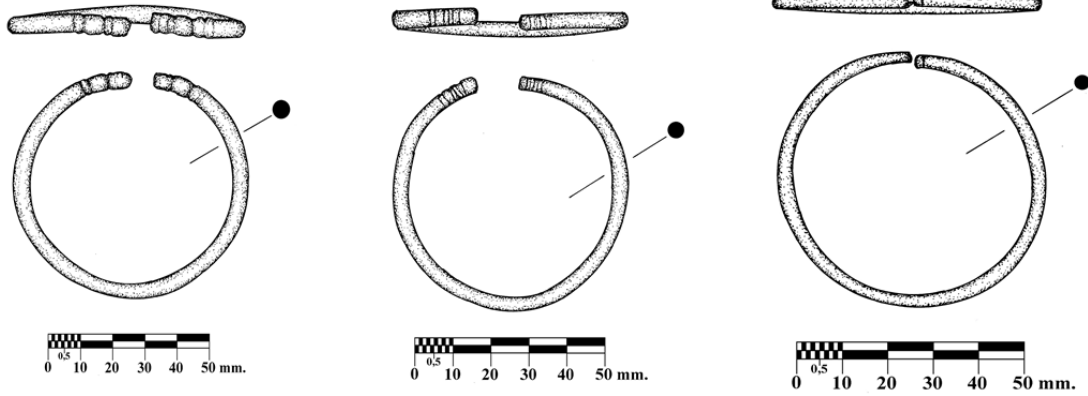

Fig. 13. 15 Katalog Numaralı Halkası
Açık Bronz Bilezik

Fig. 14. 16 Katalog Numaralı Halkası
Açık Bronz Bilezik

Fig. 15. 17 Katalog Numaralı Halkası
Açık Bronz Bilezik

ogeometrik ve Arkaik Dönem tabakalarında da karşımıza çıkmaktadır⁸⁴.

15 katalog numaralı bileziğin halka uçları oyularak yapılmış halkalar ile boğularak oluşturulan ikişer adet boncuğu ya da inciye andırır süs ile bezenmiştir (Fig. 13). Halka uçları boğumlu bronz bileziklerin kullanımı daha çok Son Tunç Çağ'dan itibaren yaygınlaşır. Kuzey İran'da bir yerleşim yeri olan Marlık'da bulunmuş M.Ö. II. bin sonu ile I. bin başına tarihlendirilen bronz bilezik⁸⁵ Isparta örneğine oldukça benzemektedir. Bu bileziğin Demir Çağ'a ait örnekleri Luristan'da bulunmuştur⁸⁶. Amasya Eski Şamlar Mezarlığı'nda bulunmuş Roma Dönemi'ne ait bronz bilezik⁸⁷ halka uçlarının boğumlu oluşu ile söz konusu bileziğe benzer, ancak bu örnekte boğum sayısı birdir.

16 katalog numaralı bileziğin halka uçları kazıma tekniği ile yapılmış derin çizgilerle oluşturulmuş yedişer adet halka ile süslenmiştir (Fig. 14). Halka uçları aynı tarzda süslenmiş 17 katalog numaralı bilezikte halka sayısı birdir (Fig. 15). Bu bileziklerin farklı tarih ve coğrafyalara ait çok sayıda benzerini bulmak mümkündür. Değirmentepé'de⁸⁸ (Erken Tunç Çağ), Filistin'de bir yerleşim olan Ajjul'da 447 numaralı mezarda⁸⁹ (M.Ö. XVII. yüzyıl), Ulu Burun Batığı'nda⁹⁰ (M.Ö. XIV. yüzyıl), Kıbrıs'ta⁹¹ (M.Ö. 475-400 yılları) bulunmuş bilezikler bunlardan birkaçıdır.

Yukarıda incelediğimiz halka ucu açık tipteki bilezikler de halka ucu kapalı tipteki bilezikler gibi bir kültür tabakası ve/veya kontekse ait değildir. Verdiğimiz benzer örnekleri Erken Tunç Çağ'dan Roma Dönemi'ne kadar değişen çok geniş bir zaman dilimine yayılan bu bilezikleri yalnızca tipolojik özellikleri ve üzerinde bulunan halka biçiminde sınırlı sayıda süslemeye dayanarak tarihlemek mümkün değildir.

2.3.3. Tel Halkası Herakles Düğümlü Bilezikler

18 ve 19 katalog numaralı bilezikler basık yarım daire kesitli iki ayrı bronz çubuğun bükülmesi ile

⁸⁴ Philipp 1981, 198 taf. 12-721, 45-721-722.

⁸⁵ Negahban 1996, 169 pl. 82-355.

⁸⁶ Muscarelle 1988, 34 fig. 17.

⁸⁷ Özbek 1994, 99, 104 fig. 5.

⁸⁸ Esin 1979, 103-115 lev. 49-2, 66-18.

⁸⁹ Maxwell-Hyslop, 1971 fig. 88.

⁹⁰ Bass 1986, 288, 290 ill. 27.

⁹¹ Pierides 1971, pl. 25-5.

meydana getirilmiştir (Fig. 16-17). Bronz çubukların iki ucu Herakles düğümü⁹² yapacak şekilde kıvrıldıktan sonra birbiri üzerine bükülmüştür. Bilezik halkasının diğer iki ucu ise birbiri üzerine dolanarak kilitlenmiştir. Herakles düğümü, Hellenistik Dönem'in erken evrelerinden itibaren takılarda sık kullanılan bir süsleme ögesidir⁹³. Bu süs Hellenistik ve Roma Dönemleri boyunca bileziklerin yanı sıra yüzük, kolye ve kolye ucu gibi takılarda da sıklıkla kullanılmıştır⁹⁴. 18 ve 19 numaralı bileziklerin gümüşten yapılmış çok yakın örneği Lüleburgaz Umurca B1 mezarında ele geçmiştir ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmaktadır⁹⁵. Yugoslavya'da bulunmuş benzeri M.S. I. yüzyıla tarihlenmekle birlikte Umurca B1 bileziği, S. Onurkan tarafından M.S. II. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁹⁶. Isparta 18 ve 19 katalog numaralı bilezikleri form ve işçilik açısından Umurca B1 bileziğinin biraz daha geç döneme ait taşralı örneği olduğu izlenimi vermektedir. Bu nedenle söz konusu bu iki bileziği M.S. II. yüzyıl sonuna tarihlendirmeyi önermekteyiz.

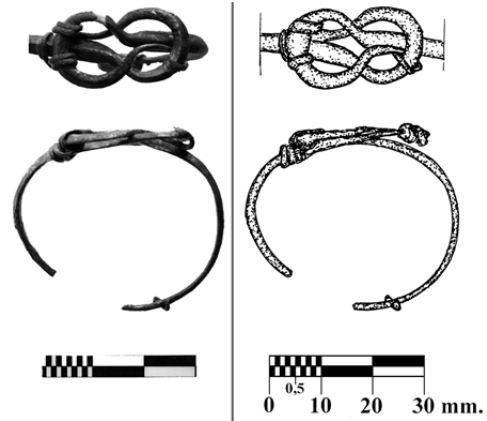

Fig. 16. 18 Katalog Numaralı Tel Halkası Herakles Düğümlü Bronz Bilezik

2.3.4. Halkası Stilize Yılanbaşı Bilezikler

Çalışmamızda incelediğimiz eserler arasında halka uçları sivriltilerek veya yassılaştırılarak stilize yılanbaşı formu verilmiş; göz, burun delikleri ve ağız çentik, nokta ya da çemberlerle belirtilmiş sekiz adet bilezik bulunmaktadır (kat. no. 20-27).

20 katalog numaralı bileziğin halka uçları sivriltilmiş ve sırtı karşılıklı iki sıra halinde yapılan noktalar ile süslenerek stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir (Fig. 18). Tire Müzesi'nde bulunan 84/15 ve 79/67 envanter numaralı Geç Roma Dönemi'ne ait iki bronz bilezik⁹⁷ açık halka uçları sivriltilerek stilize yılanbaşı biçimi verilmiş olması nedeniyle Isparta Müzesi'nde bulunan bu bileziğe benzer. Söz konusu bileziğin İslam Dönemi'ne ait bir örneği de Harran Höyük'de⁹⁸ bulunmuştur. Ancak bu üç örnek Isparta örneğinde olduğu gibi noktalarla bezenmemiştir.

Fig. 17. 19 Katalog Numaralı Tel Halkası Herakles Düğümlü Bronz Bilezik

B. Gürler, Tire Müzesi'nde bulunan bronz eserlere yönelik yaptığı bir çalışmada halka uçları açık bronz bileziklerde halka ucunun düz veya stilize hayvan başı biçiminin verilmesinin Urartu sanatının bilinen bir özelliği olduğunu söylemektedir. Gürler aynı çalışmada yılanbaşı bileziklerin, İran'ın kuzeybatı (Luristan) yöreleri ve Kafkasya'dan alınmış bir

⁹² Pfrommer 1990, 7-10.

⁹³ Altın takılarda kullanılan Herakles düğümünün Hellenistik Dönem içindeki gelişim ve örnekleri için bk. Pfrommer 1990, 11 vd.

⁹⁴ Pfrommer 1990, 126 vd.; Bingöl 1999, 134, 141 kat. no. 144, 153.

⁹⁵ Meriçboyu 2001, 255 fig. 3; Türe 2005, 149 fig. III.

⁹⁶ Onurkan 1988, 25, 26 lev. 5-a,b.

⁹⁷ Gürler 2004, 43, 44 fig. 17-18.

⁹⁸ Yardımcı 2005, 288, 296 res. 4a.

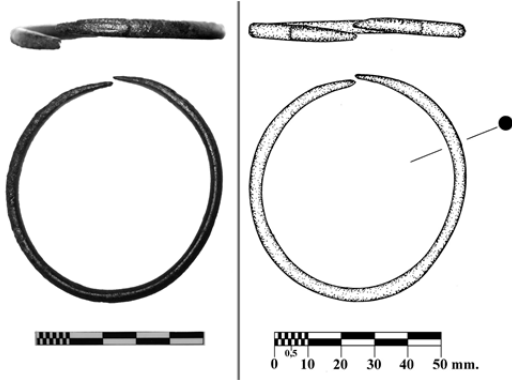

Fig. 18. 20 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Bronz Bilezik

model olduğunu ve bu tipin Olynthos'ta bulunmuş bilezikler içinde büyük bir grup oluşturduğunu, Hellas'ın yaygın olduğunu belirtmektedir⁹⁹.

Geniş bir zaman dilimine ve coğrafyaya yayılmış bir bilezik tipinin üyesi olan söz konusu eser, geç döneme ait örnekleri ile olan benzerliği nedeni ile Geç Roma – Erken Bizans Dönemi'ne ait olmalıdır.

Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış ve Sütçüler İlçesi'nde bulunmuş 21 ve 22 katalog numaralı iki bronz bileziğin halka uçları stilize yılanbaşı biçiminde yapılmıştır (Fig. 19-20). 21 katalog numaralı bileziğin halkası yarım daire kesitli olup, iç kısmı düzdür. Kalıba dökme tekni-

ğinde yapılmış halka uçları köşeleri şevli dikdörtgenler prizması formunda işlenerek yan yüz ve sırtına nokta şeklinde çukur açılarak stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir. 22 katalog numaralı ikinci bilezik ise kalıba dökme tekniğinde yapılmış, yassı dikdörtgenler prizması formunda halka uçlarının yatay kenarlarına dikdörtgen şekilli çentikler açılarak yılanbaşı biçimi verilmiştir. Bu tür yılanbaşı bilezikleri Urartu sanatından tanınmaktadır. Malatya Müzesi'nde bulunan 8230 ve 4419 envanter numaralı bilezikler¹⁰⁰, Isparta Müzesi'nde bulunan 21 katalog numaralı bileziğin birebir benzeridir. Ancak Yumuktepe'de M.S. XI-XIII. yüzyıla ait yapı katında bulunmuş dört bronz bilezik¹⁰¹ bu tür bileziklerin Ortaçağ'da da kullanıldığını göstermektedir. 21 ve 22 katalog numaralı bilezikleri geç dönem örnekleri nedeni ile Geç Roma - Bizans Dönemi'ne tarihlendirmeyi önermekteyiz.

Isparta Müzesine ait incelediğimiz bir diğer bilezik grubu açık halka uçları dövülerek ters üçgen formu verilmiş ve üzeri merkezde bir nokta ve bunun etrafında çember ve/veya çemberler içinde noktalar yer alan rozetlerle süslenmiş stilize yılanbaşı bileziklerdir. Bu gruba ait ilk örnek 23 katalog numaralı gümüş bileziktir. Bileziğin açık halka uçları dövülüp yassılaştırılarak köşeleri şevli ters üçgen formu verilmiştir. Üçgen tabanının tam ortasına çentik açılarak bir ağız, üstüne de kazıma tekniği ile işlenmiş bir nokta merkezinde birer çemberle temsil edilen iki göz yapılarak stilize yılanbaşı

Fig. 19. 21 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Bronz Bilezik

Fig. 20. 22 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Bronz Bilezik

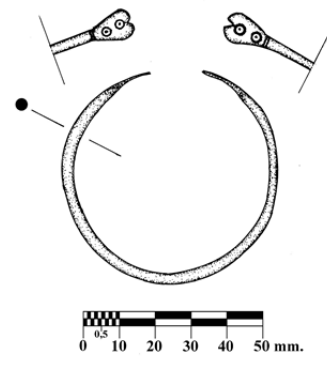

Fig. 21. 23 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Gümüş Bilezik

⁹⁹ Gürler 2004, 101, 102; Olynthos örnekleri için bk. Robinson 1941, 68-72 pl. 12-13.

¹⁰⁰ Demircan 2009, 36, 37, 76 lev. 12-a-b.

¹⁰¹ Köroğlu 2009, 21, 24 şek. 1-29, 30, 33-35; Köroğlu 2013, 147-148 şek. 6-29, 30, 33-35.

Fig. 22. 24 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Bronz Bilezik

biçimi kazandırılmıştır (Fig. 21). 24 ve 25 katalog numaralı iki bronz bileziğin dövülerek yassılaştırılmış ters üçgen formlu halka uçlarının üstü merkezde bir nokta ve onun etrafında yer alan bir ya da iki çember arasında sıralanan noktalardan oluşan rozetlerle süslüdür (Fig. 22-23). Bu türden nokta ve çember içinde nokta içeren rozetlerle süslü bilezik örneklerine Korinthos'ta Geç Roma ve Bizans Dönemi tabakalarında rastlanır¹⁰². Olympia'da bulunmuş Geç Roma Dönemi'ne ait yılanbaşı bileziklerin önemli bir bölümü de Isparta bileziklerinde bulunan rozetlere benzer şekilde nokta ve iç içe çizilmiş çemberlerle bezenmiştir¹⁰³. Yumuktepe'de M.S. XI-XIII. yüzyıla ait tabakalarda benzer şekilde rozetlerle süslenmiş çok sayıda yılanbaşı bilezik bulunmuştur¹⁰⁴. Adıyaman Kahta-Tille Höyük'de de M.S. XII. yüzyıl tabakalarında bulunan iki adet bronz bileziğin¹⁰⁵ ters üçgen formlu stilize yılanbaşı biçimli halka uçları Isparta örnek-

lerinde olduğu gibi noktalarla oluşturulmuş bezeme kompozisyonuna sahiptir. Bunun dışında Geç Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait benzer örnekler Kapadokya Kerkenez Dağı üzerinde yer alan Keykavus Kale'de¹⁰⁶, İasos Bizans nekropolisinde¹⁰⁷, Kyme'de¹⁰⁸ ve Enez'de (Ainos)¹⁰⁹ bulunmuştur.

Isparta Müzesi'ne ait 26 katalog numaralı bronz bileziğin yuvarlak kesitli açık halka uçlarının yaklaşık 1 cm. gerisinden dövülerek yılanbaşı şeklinde bir çıkıntı oluşturulmuş ve bu çıkıntının üstü kazıma tekniği ile yapılmış merkezdeki derin bir nokta etrafında iç içe iki daire şeklinde bir bezeme ile süslenmiştir (Fig. 24). Yumuktepe'nin M.S. XI-XIII. yüzyıl buluntuları arasında bu stilize yılanbaşı bileziğe çok benzeyen bir örnek mevcuttur¹¹⁰. Verdiğimiz benzer örneklerin Geç Roma ve Bizans Dönemleri'ne kümelenmesi nedeni ile Isparta Müzesi'ne ait 23-26 katalog numaralı açık halka uçları yılanbaşı biçimli, üzeri nokta ve çemberlerle süslü bilezikleri Geç Roma - Bizans Dönemi'ne tarihlendirmeyi önermekteyiz. Isparta Müzesi'nden incelediğimiz halka ucu stilize yılanbaşı biçimli son bilezik 27 katalog numaralı bronz bileziktir. Açık halka uçları hafif dövülerek yılanbaşı biçimi verilmiş olan bileziğin hem halka

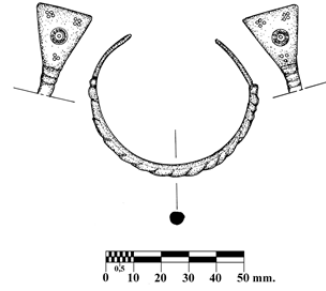

Fig. 23. 25 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Bronz Bilezik

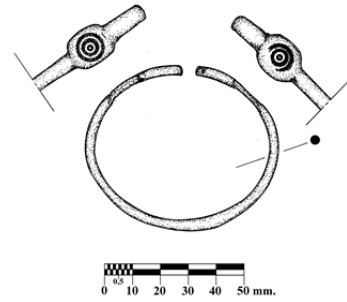

Fig. 24. 26 Katalog Numaralı Stilize Yılanbaşı Bronz Bilezik

¹⁰² Davidson 1952, 263 pl. 112-2130-2133.

¹⁰³ Philipp 1981, 251-253 taf. 17-938-964.

¹⁰⁴ Köroğlu 2009, 421 şek. 1-31; 2013, 147-148 şek. 6-31.

¹⁰⁵ Moore 1993, 126, 139 fig. 55-5,6.

¹⁰⁶ Summers 2001, 59, 57 fig. 17.

¹⁰⁷ Berti 1988, 2, 3, 9 fig. 2.

¹⁰⁸ Marca 2009, 405, 414 res. 11.

¹⁰⁹ Erzen - Başaran 1988, 94, 107 res. 35.

¹¹⁰ Köroğlu 2009, 421, 424 şek. 1-37; Köroğlu 2013, 147-148 şek. 6-37.

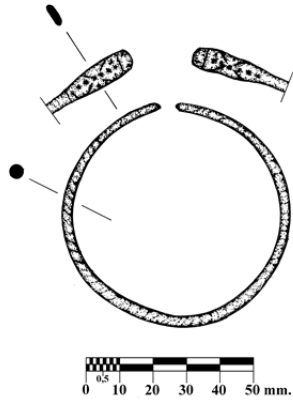

Fig. 25. 27 Katalog Numaralı Stilizye Yılanbaşlı Bronz Bilezik

gövdesi hem de uçları kazıma tekniği ile yapılmış derin çapraz çizgiler arasında derin noktalarla süslenmiştir (Fig. 25). Bu süsleme kompozisyonunun erken örnekleri Olympia'da M.Ö. V. yüzyılın birinci yarısına tarihlendirilen bilezikler üzerinde de görülmektedir¹¹¹. Ancak yine Olympia'da ele geçmiş örnekler arasında M.S. IV-V. yüzyıla tarihlendirilen bir bilezik de bulunmaktadır¹¹². Bu nedenle 27 katalog numaralı bileziğin erken dönemlerden daha çok Geç Roma - Erken Bizans Dönemi'ne ait olabileceği görüşündeyiz.

2.3.5. Halkası Kabartma İncili Bilezik

Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış, buluntu yeri bilinmeyen 28 katalog numaralı bileziğin halka ucu açık, yuvarlak kesitli gövdesinin iç kısmı düz olmakla birlikte dış kısmı metalin kendisinden kabartma olarak yapılmış üçer halkanın arasında oval boncuk zinciri ile bezelidir (Fig. 26). Isparta Müzesi'nde bulunan

M.Ö. III. yüzyılın birinci yarısına tarihlenen yuvarlak kesitli bir bileziğin halkasına ait parça¹¹³, metalin kendisinden kabartma şeklinde yapılmış inci dizisi ile süslenmiş olup, 4 inciden birinin üzerine üç küçük tomurcuk yerleştirilmiştir. Van Müzesi'nde yer alan 2-1-77 envanter numaralı halkası bronz, halka ucu altın aslan protomlu M.Ö. VIII. yüzyıla ait Urartu bileziğini¹¹⁴ de çağrıştıran bu bilezik parçası sahip olduğu söz konusu süsleme ile 28 katalog numaralı bileziğin öncüsü olmalıdır. Luristan da yer alan Hasanlu yerleşiminin IV. tabakasında (M.Ö. XII-IX. yüzyıl) bulunmuş bir bronz bilezik¹¹⁵ 28 katalog numaralı Isparta bileziğinin birebir benzeridir. Bu bilezik türüne Luristan'ın yanı sıra Urartu Uygarlığı'nda da sıkça rastlanır. Malatya Müzesi¹¹⁶ ile Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde¹¹⁷ bulunan bilezikler bu bileziğin Urartu takı sanatındaki örneklerine benzemektedir.

Erken döneme ait benzerleri olmasına rağmen bu bileziğin de Geç Roma ve Bizans Dönemleri'nde yaygın olarak görülen 20-27 katalog numaralı bileziklerin farklı şekilde bezenmiş bir türü olduğunu düşünüyor ve bu nedenle Geç Roma - Bizans Dönemi'ne tarihlendirmeyi öneriyoruz.

2.3.6. Halka Ucu Kalınlaşan Bilezikler

Isparta'nın Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası'nda bulunmuş ve satın alma yolu ile Isparta Müzesi'ne kazandırılmış 29 katalog numaralı bronz bileziğin halkası uçlara doğru kalınlaşarak son bulur. Bileziğin açık halka uçları kazıma tekniğinde yapılmış ızgara motifi ile benzen-

Fig. 26. 28 Katalog Numaralı Halkası Kabartma İncili Bronz Bilezik

¹¹¹ Philipp 1981, 247-249 taf. 55-923, 929-934.

¹¹² Philipp 1981, 251, 256 taf. 58-962.

¹¹³ Müller-Karpe 1988, 195, 196 abb. 3.

¹¹⁴ Özdem 2004, 166.

¹¹⁵ Muscarella 1988, 34 fig. 18.

¹¹⁶ Demircan 2009, 41, 55, 81 lev. 17-b.

¹¹⁷ Köse 2008, 39, 222 lev. 74-b.

miştir (Fig. 27). Bakla Tepe'de bulunmuş Erken Tunç Çağ I'e tarihlendirilen halka uçları açık tipteki iki gümüş bilezik¹¹⁸, halka uçları ızgara motifi ile süslü bileziklerin Anadolu'daki en erken örneklerindendir. Halkası uç kısımlarına doğru kalınlaşan takı örnekleri, Urartularda daha çok gerdanlık olarak karşımıza çıkar. Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve M.Ö. VIII-VII. yüzyıla tarihlenen bronz gerdanlık¹¹⁹ ile Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan 86-61-73 envanter numaralı gümüş gerdanlık bu tipin Urartu Uygarlığı'na ait en güzel örneklerindedir. Romanya'da bir yerleşim yeri olan Piatra Frecăteî'da M.Ö. VI. yüzyıla tarihlenen bir mezarda bulunan iki bronz gerdanlığın¹²⁰ açık ucu Isparta bileziğini hatırlatmaktadır. J. Paul Getty Müzesi'nde yer alan M.Ö. I. yüzyıl sonu M.S. I. yüzyıl başına tarihlenen üç altın gerdanlık¹²¹ da açık uçlarına doğru kalınlaşan halkası ile Urartu geleneğini sürdürüyor görünmektedir. Isparta Müzesi 29 katalog numaralı bileziğe benzer eserlerin Erken Tunç Çağ I'den itibaren Roma Dönemi'ne kadar uzanan örnekleri yanı sıra Efes'te bulunmuş Bizans Dönemi örneği de mevcuttur. Selçuk Efes Müzesi'nde yer alan 1-30-92 envanter numaralı bu bronz bilezik¹²² Isparta bileziğine kopyası olacak kadar benzemektedir. Verdiğimiz örnekler Isparta bileziğini oldukça geniş bir zaman aralığına yerleştirirse de Efes örneğiyle olan büyük benzerliği nedeniyle bu bileziği Bizans Dönemi'ne tarihlendirmeyi önermekteyiz.

Isparta Müzesi'nden halkası uçlara doğru kalınlaşan diğer bir bronz bilezik örneği Gönen İlçesi Güneykent Kasabası'nda bulunmuş 30 katalog numaralı bileziktir. 7,3 cm. yükseklik ve 7,7 cm. genişliğe sahip olması nedeni ile pazıbent olarak kullanılmış olma ihtimali yüksek olan bu bileziğin açık halka uçlarına kazıma tekniği ile yapılmış çizgiler arasına yerleştirilen derin ve geniş nokta halinde göz işlenerek stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir (Fig. 28). 29 katalog numaralı bilezikle benzer nitelikte olmasının yanı sıra onunla aynı yerde bulunmuş ve aynı kişiden satın alınmış olması nedeni ile bu bileziği de Bizans Dönemi'ne tarihlendirmeyi önermekteyiz.

2.3.7. Tel Halkası Kanca Kilitli Bilezik

Isparta Müzesi'ne satın alma yolu ile kazandırılmış 31 katalog numaralı bileziğin yuvarlak kesitli halka uçlarından biri kendi üzerine spiral biçiminde sarılarak elips formlu kilit halkası oluşturulmuştur (Fig. 29). Isparta bileziği ile aynı teknikte kilit sistemine sahip en erken tarihli takı örneği Semayük'de Erken Tunç Çağ II'ye ait tabakada bulunmuş gerdanlıktır¹²³. Bulgaristan'ın ku-

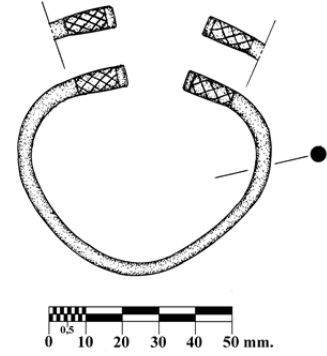

Fig. 27. 29 Katalog Numaralı Halka Ucu Kalınlaşan Bronz Bilezik

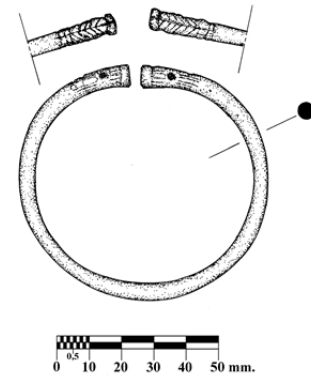

Fig. 28. 30 Katalog Numaralı Halka Ucu Kalınlaşan Bronz Bilezik

¹¹⁸ Keskin 2009, 219 lev.15-341, 16-345, 43-1, 44-2.

¹¹⁹ Türe 2005, 93.

¹²⁰ Curta 2004, 67 fig. 8.

¹²¹ Pfrommer 1993, fig. 90-92.

¹²² Pülz *et al.* 2010, 326, 331 res. 11.

¹²³ Mellink 1964, 276-277 pl. 82-27.

Fig. 29. 31 Katalog Numaralı Tel Halkası Kanca Kilitli Bronz Bilezik

zeybatusında M.S. I-II. yüzyıla tarihlenen dört ayrı küpe de benzer kilit sistemine sahiptir¹²⁴. Korinthos'ta bulunmuş M.S. IV-V. yüzyıla ait burma bilezik ve M.S. XI-XII. yüzyıla tarihlendirilen küpede de benzer kilit sistemi kullanılmıştır¹²⁵. Bu örneklerin yanı sıra Anadolu'da birçok antik kentte bulunmuş özellikle Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen çok sayıda bileziğin yanı sıra küpede de benzer kilit sistemi kullanılmıştır¹²⁶. Oldukça geniş zaman dilimi içinde kullanılan bir tipe ait bu bilezik için kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Ancak geç dönem örnekleri yanı sıra bu bilezikle aynı yerde bulunmuş ve aynı kişiden satın alma yolu ile müzeye kazandırılmış 26, 29 ve 30 katalog numaralı bileziklere verdiğimiz tarihleri de dikkate alarak söz konusu bileziğin Geç Roma - Bizans Dönemleri'ne ait olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

2.4. Boyunluk

Isparta Müzesi'nden incelediğimiz tek boyunluk örneği 32 katalog numaralı eserdir (Fig. 30). Yuvarlak kesitli boyunluk halkasının açık uçları geriye doğru kıvrıldıktan sonra hafif yassılaştırılarak yılanbaşı formu verilmiştir. Yılanbaşının göz ve burun deliği gibi detayları kazıma tekniğinde derin çizgilerle yapılmıştır. Aşınmış olmasına rağmen halkasının üzerinde, stilize yılanbaşının kenarlarında olduğu gibi yılan derisini simgeleyen yarım yuvarlak çizgilerle süslendiğini gösteren izler seçilebilmektedir (Fig. 30). Stilize yılanbaşı yapım tekniği açısından yukarıda incelediğimiz 31 katalog numaralı bileziğe benzer. Bu boyunluktaki kazıma tekniği ile yapılmış süslerin benzerleri Olympia'da bulunmuş bilezikler üzerinde de görülür¹²⁷. Olympia bileziklerinin kapalı halka uçları da Isparta boyunluğunda olduğu gibi stilize yılanbaşı biçimindedir. Bu örnekler bilezik oluşları dışında süsleme, halka ve halka ucunun formu açısından Isparta boyunluğunun birebir benzeridir. Olympia örnekleri en erken M.Ö. VI. yüzyıl ortası, en geç M.Ö. IV. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Olympia'da bulunmuş 829 ve 830 numaralı iki bileziğin stilize yılanbaşı biçimli halka uçları Isparta boyunluğunda olduğu gibi arkaya doğru kıvrılmış ve kazıma tekniği ile yapılmış yarım daireler ile süslenmiştir. Benzerleri Dodona'da bulunmuş bu iki örnek M.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir¹²⁸. 32 katalog numaralı boyunluk yukarıda verdiğimiz örneklerle olan benzerliği nedeni ile M.Ö. VI. yüzyılın ortası ile M.Ö. IV. yüzyıl arasında bir tarihte üretilmiş olmalıdır.

3. Sonuç

Çalışmamızda Isparta Müzesi'ne ait Ankara Üniversitesi Başkent Meslek Yüksekokulu metal eserler koruma laboratuvarında koruma ve onarım işlemleri yapılmak üzere seçilmiş 110 parçadan oluşan metal eserden sekiz adet süs iğnesi, birer adet pandantif ve boyunluk ile yirmi iki adet bilezik incelenmiştir. Sekiz adet süs iğnesi küre başlı, mercimek başlı, damla formlu başa sahip, salkım formlu başa tomurcuklu, beş tomurcuk başlı ve beş budak başlı olmak üzere altı tipe ayrılmıştır. 22 parçadan oluşan bilezikler ise halka ucu kapalı, halka ucu açık, tel halkası Herakles düğümlü, halka ucu stilize

¹²⁴ Torbov 2008, 62-64 fig.13-a,b,14-a,b, 16-a,b.

¹²⁵ Philipp 1981, 258-259 taf. 17-978, 58-983.

¹²⁶ Bingöl 1999, 39-84.

¹²⁷ Philipp 1981, 231-234 taf. 14-841, 845, 861, 53-845-846, 855, 856-858, 861, 866.

¹²⁸ Philipp 1981, 228 taf. 52-829-830.

ılanbaşı, halkası kabartma incili, halka ucu kalınlaşan ve tel halkası kanca kilitli olmak üzere yedi farklı tipe ayrılmıştır.

Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi 32 parçadan oluşan bu eserlerin hiçbiri bilimsel arkeolojik kazı ve/veya yüzey araştırması sonucunda ele geçmiş değildir. Bu nedenle söz konusu eserlerin tarihlendirmesinde stratigrafik bir tabakaya ve/veya kontekse ait bir kanıt sunma imkânımız olamamıştır. Buna rağmen verdiği benzer örneklerin ait oldukları tarihlere dayanarak küre ve mercimek başlı gözlü süs iğnelerini (kat. no. 1-3) Erken Tunç Çağ II'ye, damla formu başa sahip gözlü süs iğnesini (kat. no. 4) Orta Tunç Çağ'a, salkım formu başı tomurcuklu iğne (kat. no. 5) ile pandantifi (kat. no. 9) Son Tunç Çağı sonu - Demir Çağ başına, beş tomurcuk başlı (kat. no. 6) ve beş budak başlı iğneleri (kat. no. 7-8) Demir Çağ'a, üzeri nokta ve yarım daire şekilli çizgilerle süslü boyunluğu (kat. no. 32) M.Ö. VI-IV. yüzyıla, Herakles düğümlü tel bilezikleri M.S. II. yüzyıl sonuna (kat. no. 18-19), stilize yılanbaşı bilezikler (kat. no. 20-27) ile halkası kabartma incili (kat. no. 28), halka ucu kalınlaşan (kat. no. 29-30) ve tel halkası kanca kilitli (kat. no. 31) bilezikleri Geç Roma - Bizans Dönemi'ne tarihlendirmeyi önermekteyiz.

Isparta Müzesi'nden incelediğimiz 9 katalog numaralı bronz eser küresel gövdesi ve kolları üstündeki tomurcuklarıyla ünük bir eserdir. Ağırlığı ve boyutlarına rağmen benzer örneklere dayanarak pandantif olduğunu ifade ettiğimiz bu eser, benzerleri arasında bu amaçla kullanılmış az sayıda örnek bulunsa da boyutları dikkate alındığında kişisel bir takı olmaktan daha çok Hasanlı ve Silyak'da bulunmuş örnekleri gibi at koşum takımında kullanılmış bir pandantif olma ihtimali yüksektir. Söz konusu pandantifin halka çapı koşum takımına ait herhangi bir kayışın içinden geçirilebilmesi için uygundur. Öte yandan hem bu pandantifin hem de 5 katalog numaralı iğnenin başının tomurcuklarla süslenmiş olması Erken Tunç Çağı'ndan itibaren bildiğimiz Anadolu bir geleneği yansıtmaktadır.

6 katalog numaralı beş tomurcuk başlı bronz iğne yalnızca Urartu beş tomurcuk başlı iğnelerinin değil, Alacahöyük K mezarında bulunan akik süslemeli tomurcuklara sahip iğnelerin de etkisini taşımaktadır. Bu iğnenin tomurcukları ile yukarıda değindiğimiz pandantifin tomurcukları arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Bulutnu yeri bilinmeyen ancak aynı kişiden satın alınan 7 ve 8 katalog numaralı beş budak başlı bronz iğneler, türünün başarılı örneklerindedir. Urartu yanı sıra Luristan ve Kafkaslardan Danimarka'ya kadar geniş bir coğrafyada örneklerini bulduğumuz bu iğne türünün de kökeninin Alacahöyük H mezarında bulunmuş makara başlı iğnelere kadar uzandığını düşünmekteyiz.

Bu eserlerin yanı sıra Herakles düğümlü bilezikler ve boyunluğun sergilediği kaliteli işçilik ve yüksek sanatsal nitelik Isparta ve çevresinde Tunç Çağ'da olduğu gibi Demir Çağ başından itibaren Klasik Dönem ve Bizans Dönemi boyunca metal işçiliğinin gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin sergilediği özellikler ve benzerleri ile kurduğumuz ilişkiye dayanarak Isparta çevresinde Demir Çağ başından Bizans Dönemi'ne kadar Anadolu'nun diğer birçok bölgesinde olduğu gibi geniş bir takı repertuarının kullanıldığı ve takı zanaatının gelişmiş olduğu sonucunu çıkarmaktayız.

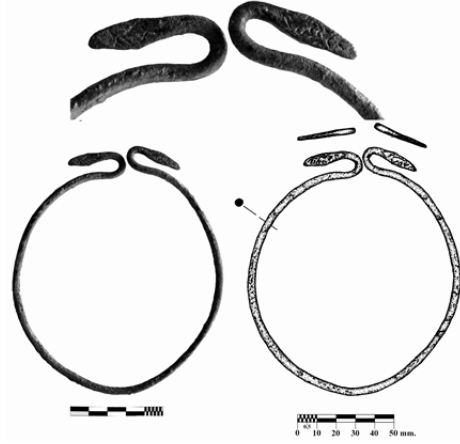

Fig. 30. 32 Katalog Numaralı Bronz Gerdanlık

Isparta Müzesi'nden koruma ve onarımı yapılmak üzere sanatsal ve teknik nitelikleri gözetilmeden yalnızca korunma durumuna göre seçilmiş eserlerin yüksek kalitede işçilik ve sanatsal özellik göstermesi Isparta ve çevresinin bu konudaki potansiyeline dikkat çekmektedir. Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar Isparta ve çevresindeki bilimsel kazı ve yüzey araştırması sayısının artırılmasının önemi ve gereğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

KATALOG**I. İğneler****Katalog No:** 1 (Fig. 1)**Envanter No:** 10-3-08**Uzunluk:** 9,75 cm. **Baş Çapı:** 0,8 cm.**Gövde Çapı:** 0,2 cm. **Ağırlık:** 5,6 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Durmuş Çakmak**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Basık küresel formulu başı masif, yuvarlak kesitli eğri gövdesinin üst kısmında elips şekilli deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre hafif dışa taşkın, ucu sivri gümüş iğne.**Katalog No:** 2 (Fig. 2)**Envanter No:** 8-2-87**Uzunluk:** 10,8 cm. **Baş Çapı:** 0,55 cm.**Gövde Çapı:** 0,2 cm. **Ağırlık:** 3,9 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Ali Öztürk**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Mercimek biçimli başı masif, yuvarlak kesitli gövdede başın hemen altında elips şekilli deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre dışa taşkın, gövdesinin alt kısmı eğri ucu sivri bronz iğne.**Katalog No:** 3 (Fig. 3)**Envanter No:** 5-2-92**Uzunluk:** 9,9 cm. **Baş Çapı:** 10,15 cm.**Gövde Çapı:** 0,3 cm. **Ağırlık:** 10,02 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Halil Yaşar**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Mercimek biçimli başı masif, yuvarlak kesitli gövdenin üst kısmında elips şekilli deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre belirgin şekilde dışa taşkın, ucu sivri bronz iğne.**Katalog No:** 4 (Fig. 4)**Envanter No:** 8-1-87**Uzunluk:** 11,45 cm. **Baş Çapı:** 10,5 cm.**Gövde Çapı:** 0,4 cm. **Ağırlık:** 16 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Ali Öztürk**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Masif başı damla formulu, yuvarlak kesitli gövdede başın hemen altında dairesel deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre hafif dışa taşkın, ucu sivri bronz iğne.**Katalog No:** 5 (Fig. 5)**Envanter No:** 8-14-09**Uzunluk:** 10 cm. **Baş Genişliği:** 1,7 cm.**Gövde Çapı:** 0,4 cm. **Ağırlık:** 27,5 gr.**Buluntu Yeri:** Isparta ili, Sütçüler ilçesi**Kimden Geldiği:** Reşat Armağan**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Biri tepede, sekizi salkım formu başa dağılmış küre biçimli tomurcuklara sahip, boynu kazıma tekniği ile yapılmış çizgilerle bölünmüş yedi adet bilezik biçimli bezekle süslü, yuvarlak kesitli gövdede boynun hemen altında elips şekilli deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre belirgin şekilde dışa taşkın, ucu kırık bronz iğne.**Katalog No:** 6 (Fig. 6)**Envanter No:** 5-1-92**Uzunluk:** 15,8 cm. **Baş Genişliği:** 10,6 cm.**Gövde Çapı:** 0,4 cm. **Ağırlık:** 21 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Halil Yaşar**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Biri tepede, dördü yatay olarak yanlarda tomurcuk biçimli çıkıntılara sahip Malta Haçı formulu başa sahip, yuvarlak kesitli gövdede başın hemen altında dairesel deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre dışa taşkın, ucu sivri bronz iğne.**Katalog No:** 7 (Fig. 7)**Envanter No:** 4-5-92**Uzunluk:** 12,6 cm. **Baş Genişliği:** 2,15 cm.**Gövde Çapı:** 0,4 cm. **Ağırlık:** 17,3 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Halil Yaşar**Geliş Şekli:** Satın alma**Tanım:** Biri tepede, dördü yatay olarak yanlarda uçları mantar biçimli budaklara ve Malta Haçı başa sahip, yuvarlak kesitli gövdede başın hemen altında dairesel deliği bulunan, delik

bölgesi iğne gövdesine göre dışa taşkın, ucu sivri bronz iğne.

Katalog No: 8 (Fig. 8)

Envanter No: 4-6-92

Uzunluk: 15,2 cm. **Baş Genişliği:** 2,25 cm.

Gövde Çapı: 0,3 cm. **Ağırlık:** 20,9 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Halil Yaşar

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Biri tepede, dördü yatay olarak yanlarda uçları mantar başı biçimli budaklara ve Malta Haçı forma sahip başlı, yuvarlak kesitli gövdede başın hemen altında dairesel deliği bulunan, delik bölgesi iğne gövdesine göre dışa taşkın, ucu sivri bronz iğne.

II. Pandantif:

Katalog No: 9 (Fig. 9)

Envanter No: 3-1-98

Yükseklik: 5,9 cm. **Genişlik:** 3,3 cm.

Ağırlık: 104,8 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Abdullah Güteryüz

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Masif bronzdan dökme eserin gövdesi iki disk arasında, yatay eksenine sıralanmış beş adet tomurcuğa sahip küreden oluşmuştur. Üst diskin ortasından çıkan üç kolun ucu birbirine bağlı dörder adet tomurcuk ile sonlanmaktadır. Bu üç kolun ortasında tepesinde bir tomurcuk bulunan bir halka yerleştirilmiştir. Gövdenin altındaki diskin tabanı hafif dışbükeydir.

III. Bilezikler:

Katalog No: 10 (Fig. 10)

Envanter No: 1-14-00

Yükseklik: 7,15 cm. **Genişlik:** 5,8 cm.

Kalınlık: 0,6 cm. **Ağırlık:** 45,2 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Afyon Müzesi

Geliş Şekli: Devir

Tanım: Yarım daire kesitli, bir yüzü düz bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, birbiri üzerine binen halka uçları yılanbaşı şeklinde incelenerek sonlanmaktadır. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 11 (Fig. 11)

Envanter No: 1-15-00

Yükseklik: 6,95 cm. **Genişlik:** 7,1 cm.

Kalınlık: 0,7 cm. **Ağırlık:** 50,8 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Afyon Müzesi

Geliş Şekli: Devir

Tanım: Yarım daire kesitli, bir yüzü düz bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, birbiri üzerine binen halka uçları yılanbaşı şeklinde incelenerek sonlanmaktadır. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 12 (Fig. 12)

Envanter No: 1-16-00

Yükseklik: 6,95 cm. **Genişlik:** 6,2 cm.

Kalınlık: 0,6 cm. **Ağırlık:** 47,4 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Afyon Müzesi

Geliş Şekli: Devir

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, gövde genişliğinde olan halka uçları birbiri üzerine binmektedir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 13

Envanter No: 1-17-00

Yükseklik: 6,9 cm. **Genişlik:** 6,4 cm.

Kalınlık: 0,6 cm. **Ağırlık:** 48,5 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Afyon Müzesi

Geliş Şekli: Devir

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, gövde genişliğinde olan halka uçları birbiri üzerine binmektedir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 14

Envanter No: 10-23-82

Yükseklik: 6,3 cm. **Genişlik:** 5,9 cm.

Kalınlık: 0,45 cm. **Ağırlık:** 19,2 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası.

Kimden Geldiği: Halil Öncü

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, birbiri üzerine binen

halka uçları kazıma tekniği ile yapılmış derin çizgilerle oluşturulmuş çemberlerle süslenmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 15 (Fig. 13)

Envanter No: 10-21-82

Yükseklik: 6,5 cm. **Genişlik:** 7,3 cm.

Kalınlık: 0,5 cm. **Ağırlık:** 27,8 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası.

Kimden Geldiği: Halil Öncü

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, açık halka uçları oyularak yapılmış çemberlerle süslenmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 16 (Fig. 14)

Envanter No: 5-8-75

Yükseklik: 6,2 cm. **Genişlik:** 6,2 cm.

Kalınlık: 0,4 cm. **Ağırlık:** 18,4 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Hüseyin Güngör

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, birbirine paralel derin çizgilerle oluşturulmuş çemberlerle süslü halka uçları açıktır. Korozyon nedeni ile aşınmış gövde üzerinde bezeme görülmemektedir.

Katalog No: 17 (Fig. 15)

Envanter No: 9-6-75

Yükseklik: 5,9 cm. **Genişlik:** 5,95 cm.

Kalınlık: 0,35 cm. **Ağırlık:** 11,8 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: İbrahim Dağdelen

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, hafif açık halka uçları derin çizgi ile oluşturulmuş tek çember ile süslüdür, bunun dışında gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 18 (Fig. 16)

Envanter No: 2-42-94

Yükseklik: 3,7 cm. **Genişlik:** 4,1 cm.

Kalınlık: 0,2 cm. **Ağırlık:** 5,4 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Y. Gencer, S. Başgül

Geliş Şekli: Müsadere

Tanım: İki ayrı masif bronz çubuğun bükülmesiyle meydana getirilmiştir. Bilezik halkasını oluşturan bu çubukların üst kısımları, içte düz dışta ortada sırt oluşturacak şekilde dışbükey profile sahiptir. Bronz çubuklar, bilezik halkasının bileğin üst kısmına denk gelen bölümünde yayvan bir Herakles düğümü yaptıktan sonra birbiri üzerine sarılır. Bilezik halkası, bileğin altına denk gelen uç bölümde incelerken yuvarlaklaşır ve birbiri üzerine sarılarak kilitlenir. Bileziğin kilit kısmını oluşturan uç kısımları kırık ve eksiktir.

Katalog No: 19 (Fig. 17)

Envanter No: 2-43-94

Yükseklik: 3,7 cm. **Genişlik:** 4,8 cm.

Kalınlık: 0,3 cm. **Ağırlık:** 6,9 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Y. Gencer, S. Başgül

Geliş Şekli: Müsadere

Tanım: İki ayrı masif bronz çubuğun bükülmesiyle meydana getirilmiştir. Bilezik halkasını oluşturan bu çubukların üst kısımları, içte düz dışta ortada sırt oluşturacak şekilde dışbükey profile sahiptir. Bronz çubuklar, bilezik halkasının bileğin üst kısmına denk gelen bölümünde yayvan bir Herakles düğümü yaptıktan sonra birbiri üzerine sarılır. Bilezik halkası, bileğin altına denk gelen uç bölümde incelerken yuvarlaklaşır ve birbiri üzerine sarılarak kilitlenir. Bileziğin kilit kısmını oluşturan bir ucu eksik, diğer ucu kırıktır.

Katalog No: 20 (Fig. 18)

Envanter No: 5-8-81

Yükseklik: 6,8 cm. **Genişlik:** 6,4 cm.

Kalınlık: 0,4 cm. **Ağırlık:** 20,5 gr.

Buluntu Yeri: Afyon ili, Dinar ilçesi

Kimden Geldiği: Mehmet Dönmez

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, hafif açık sivri halka uçlarının sırtı baskı olarak yapılmış karşılıklı ikişer sıra nokta ile süslenerek stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir. Bunun dışında gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 21 (Fig. 19)

Envanter No: 8-13-09

Yükseklik: 5,2 cm. **Genişlik:** 5,4 cm.

Kalınlık: 0,4 cm. **Ağırlık:** 19,7 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Sütçüler İlçesi

Kimden Geldiği: Reşat Armağan

Geliş Şekli: Satın Alma

Tanım: İç kısmı düz yarım daire kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, köşeleri şevli dikdörtgenler prizması formulu halka uçları açıktır. Halka uçlarının üst ve yan yüzleri merkezinde derin nokta olan kazıma tekniği ile yapılmış birer çember ile süslenmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 22 (Fig. 20)

Envanter No: 9-5-09

Yükseklik: 4,5 cm. **Genişlik:** 5,4 cm.

Kalınlık: 0,4 cm. **Ağırlık:** 19,7 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Sütçüler İlçesi

Kimden Geldiği: Mehmet İrez

Geliş Şekli: Satın Alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, dikdörtgenler prizması formulu yassı halka uçları kapalıdır. Halka uçlarının dik kenarlarına çentik yapılarak stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 23 (Fig. 21)

Envanter No: 5-7-81

Yükseklik: 5,9 cm. **Genişlik:** 6 cm.

Kalınlık: 0,45 cm. **Ağırlık:** 11,8 gr.

Buluntu Yeri: Afyon İli, Dinar İlçesi

Kimden Geldiği: Mehmet Dönmez

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: İçi ve sırtı düz, yan yüzleri basık yarım yuvarlak bilezik halkası masif gümüşten yapılmış olup, açık halka uçlarına dövülmek sureti ile yassılaştırılarak stilize açığazlı yılanbaşı

biçimi verilmiştir. Üstü baskı ile yapılmış çukur çember içinde yine çukur tek noktadan oluşan ikişer adet rozetle süslenmiş ve halka başları kazıma tekniği ile yapılmış birbirine paralel iki çizgi ile sınırlandırılmıştır. Bilezik halkasının sırtı kazıma tekniğinde yapılmış birbirine paralel karşılıklı ikişer çizgi ile sınırlandırılmış olup merkezinde derin oyulmuş nokta bulunan dairelerden oluşan bir sıra rozetle süslenmiştir. Bilezik halkasının baş ile sırtı arasında kalan bölümü çentiklerle bezenmiştir.

Katalog No: 24 (Fig. 22)

Envanter No: 2-9-81

Yükseklik: 5,4 cm. **Genişlik:** 6 cm.

Kalınlık: 0,5 cm. **Ağırlık:** 21,3 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Şarkıkaraağaç İlçesi

Kimden Geldiği: Ramazan Gök

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, açık halka uçlarına dövülmek sureti ile yassılaştırılarak stilize yılanbaşı biçimi verilmiştir. Halka uçlarının üstü çukur olarak yapılmış bir çember içinde kabartma halinde merkezde bir nokta çevresinde çeşitli sayılarda noktadan oluşan rozetlerle süslenmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 25 (Fig. 22)

Envanter No: 9-2-08

Yükseklik: 5,3 cm. **Genişlik:** 6,05 cm.

Kalınlık: 0,45 cm. **Ağırlık:** 20,07 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Sütçüler İlçesi, Kesme Kasabası

Kimden Geldiği: Reşat Armağan

Geliş Şekli: Satın Alma

Tanım: Halka sırtı spiral yivli, iç kısmı düz, yarım daire kesitli masif bronzdan yapılmış olup, açık halka uçları dövülerek yassılaştırılmış ve üçgen biçimi verilmiştir. Bu halka uçlarının sırtı üçgenin köşelerinde birbirine bağlı dörder noktadan oluşan birer rozet, orta kısmında kabartma olarak yapılmış bir noktayı merkez alan, araları kabartma noktalarla süslenmiş iç içe iki çemberden oluşan bir rozet yer almaktadır. Üçgen halka uçlarının tepe noktası yarım makara biçimli bezeme ile sonlandırılmıştır.

Katalog No: 26 (Fig. 24)

Envanter No: 10-20-82

Yükseklik: 5,9 cm. **Genişlik:** 6,9 cm.

Kalınlık: 0,3 cm. **Ağırlık:** 25,8 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası

Kimden Geldiği: Halil Öncü

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, açık halka uçları gerisi dövülerek yassılaştırılmış ve kazıma tekniğinde yapılmış derin bir nokta etrafında iç içe iki çemberle süslenecek kobra başı biçimi verilmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 27 (Fig. 25)

Envanter No: 2-1-85

Yükseklik: 6,7 cm. **Genişlik:** 6,7 cm.

Kalınlık: 0,4 cm. **Ağırlık:** 17,1 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Şarkikaraağaç İlçesi

Kimden Geldiği: Ramazan Gök

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, açık halka uçları dövülmek sureti ile yassılaştırılarak stilize yılanbaşı biçimi verilmiş ve sırtı derin ensize çizgilerle yapılmış çarpı işareti içinde ve çevresinde derin noktalarla süslenmiştir. Korozyon nedeni ile aşınmış gövdenin derin ensize çizgilerle oluşturulan halkaların arasına serpiştirilmiş noktalarla bezeli olduğu seçilebilmektedir.

Katalog No: 28 (Fig. 26)

Envanter No: 8-4-87

Yükseklik: 6,55 cm. **Genişlik:** 6,75 cm.

Kalınlık: 0,65 cm. **Ağırlık:** 50,5 gr.

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kimden Geldiği: Ali Öztürk

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, açık halka uçları gövde kalınlığındadır. İçi düz olan bilezik halkasının üstü metalin kendisinden kabartma olarak yapılmış üçer halkanın arasında oval inci zinciri ile süslenmiştir.

Katalog No: 29 (Fig. 27)

Envanter No: 10-22-82

Yükseklik: 5,7 cm. **Genişlik:** 6,9 cm.

Kalınlık: 0,4 cm. **Ağırlık:** 21,5 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası

Kimden Geldiği: Halil Öncü

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, gövdeden daha kalın açık halka uçları kazıma tekniğinde yapılmış baklava motifi ile süslenmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 30 (Fig. 28)

Envanter No: 10-19-82

Yükseklik: 7,3 cm. **Genişlik:** 7,7 cm.

Kalınlık: 0,45 cm. **Ağırlık:** 38,2 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası

Kimden Geldiği: Halil Öncü

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, hafif açık gövdeden daha kalın halka uçları gözü derin bir çukur halinde verilmiş, derin kazıma tekniğinde çizgilerle süslenerek yılanbaşı biçiminde süslenmiştir. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

Katalog No: 31 (Fig. 29)

Envanter No: 10-26-82

Yükseklik: 6,1 cm. **Genişlik:** 6,1 cm.

Kalınlık: 0,3 cm. **Ağırlık:** 8,1 gr.

Buluntu Yeri: Isparta İli, Gönen İlçesi, Güneykent Kasabası

Kimden Geldiği: Halil Öncü

Geliş Şekli: Satın alma

Tanım: Uçlara doğru incelen dairesel kesitli bilezik halkası masif bronzdan yapılmış olup, uçlardan biri kendi üzerine spiral biçiminde sarılarak elips formulu kilit halkası oluşturulmuş, diğeri geriye doğru soru işareti biçiminde bükülerek kilit kancası yapılmıştır. Gövde üzerinde bezeme bulunmamaktadır.

IV. Boyunluk**Katalog No:** 32 (Fig. 30)**Envanter No:** 8-89-79**Yükseklik:** 12,8 cm. **Genişlik:** 11 cm.**Kalınlık:** 0,35 cm. **Ağırlık:** 43,0 gr.**Buluntu Yeri:** Bilinmiyor**Kimden Geldiği:** Afyon Müzesi**Geliş Şekli:** Devir

Tanım: Masif bronzdan yapılmış, yuvarlak kesitli gerdanlık halkasının hafif açık uçları geriye doğru büküldükten sonra yassılaştırılarak yılanbaşı formu verilmiştir. Yılanbaşlarının üzerine yılanın gözleri, burun delikleri vb. detaylar kazıma tekniğinde işlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abay *et al.* 1999 E. Abay – H. Sağlamtimur – T. Özkan, "Ulucak Höyük Kazıları 1998". *KST* 21/1 (1999) 359-370.
- Alkım – Alkım 1966 U. B. Alkım – H. Alkım, "Gedikli (Karahüyük) Kazısı Birinci Ön Rapor". *Belleten* 30 (1966) 1-26.
- Amerilard *et al.* 2012 S. Amerilard – B. Overlaet – E. Haerinck, "The Iron Age 'Zagros Graveyard' Near Sanandaj (Iranian Kurdistan): Preliminary Report on the First Season". *IrAnt* 47 (2012) 41-99.
- Bass 1986 G. F. Bass, "A Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun (Kaş): 1984 Campaign". *AJA* 90/3 (1986) 269-296.
- Berghe 1972 L. V. Berghe, "Pecherches Archéologiques dans le Luristan". *IrAnt* 9 (1972) 1-46.
- Berti 1988 F. Berti, "Les Travaux de la Mission Archeologique Italienne a Iasos en 1987". *KST* 10/2 (1988) 1-10.
- Bilgi 1999 Ö. Bilgi, "İkiztepe'de Ele Geçen Son Buluntuların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatı Hakkında Yeni Gözlemler". *TürkTKB* 12/1 (1999) 41-50.
- Bilgi 2001 Ö. Bilgi, "Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi". *Belleten* 242 (2001) 1-35.
- Bingöl 1999 F. R. I. Bingöl, *Antik Takılar*. Ankara 1999.
- Bittel 1934 K. Bittel, *Praehistorische Forschung in Kleinasien. IstForsch* 5. Tübingen 1934.
- Bittel 1942 K. Bittel, *Kleinasiatische Studien. IstMitt* 43. İstanbul 1942.
- Calmeyer 1964 P. Calmeyer, *Altiranische Bronzen der Sammlung Brökelschen*. Berlin 1964.
- Comstock – Vermeule 1971 M. Comstock – C. Vermeule, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts Boston*. Boston 1971.
- Curta 2004 F. Curta, "Werner's Class IH of Slavic' Bow Fibulae Revisited". *ArchBulg* 8/1 (2004) 59-78.
- Çilingiroğlu – Derin 1992 A. Çilingiroğlu – Z. Derin, "Van-Dilkaya Kazısı 1990". *KST* 13/1 (1992) 403-422.
- Davidson 1952 G. R. Davidson, *The Minor Objects. Corinth* 12. New Jersey 1952.
- Demircan 2009 H. Demircan, *Malatya Müzesi'nde Yer Alan Bir Grup Urartu Tunç İğne ve Bilezikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi. Diyarbakır 2009.
- Efe – Fidan 2006 T. Efe – M. E. Fidan, "Pre-Middle Bronze Age Metal Objects from Inland Western Anatolia: A Typological and Chronological Evaluation". *Anatolia Antiqua* 14 (2006) 15-43.
- Efe 2006 T. Efe, "Küllüoba 2005 Yılı Kazı Çalışmaları". *KST* 28/1 (2006) 71-90.
- Erkanal – Özkan 1997 H. Erkanal – T. Özkan, "1995 Bakla Tepe Kazıları". *KST* 18/1 (1997) 261-279.
- Erzen – Başaran 1988 A. Erzen – S. Başaran, "Enez (Ainos) Kazıları, 1987 Yılı Çalışmaları". *KST* 10/2 (1988) 89-108.
- Esin – Harmankaya 1985 U. Esin – S. Harmankaya, "1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı". *KST* 7 (1985) 53-86.

- Esin 1979 U. Esin, "Değirmen Tepe Kazısı, 1979". *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları* 1/3 (1979) 103-115.
- Fidan 2005 M. E. Fidan, *İç Batı Anadolu Orta Tunç Çağı Öncesi Metal Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul 2005.
- Fidan 2012 E. Fidan, "İç Kuzeybatı Anadolu İlk Tunç Çağı Gözlü Süs İğneleri". *CollAn* 10 (2012) 179-204.
- Frangipane 1998 M. Frangipane, "Arslantepe 1996: The Finding of an E.B.I (Royal Tomb)". *KST* 19/1 (1998) 291-310.
- Garstang 1953 J. Garstang, *Prehistoric Mersin Yümük Tepe in Southern Turkey*. Oxford 1953.
- Goldmann 1956 H. Goldmann, *Excavations at Gözlükule -Tarsus II: From the Neolithic through the Bronze Age*. Princeton 1956.
- Gürler 2004 B. Gürler, *Tire Müzesi Bronz Eserleri*. İstanbul 2004.
- Jacobsthal 1956 P. Jacobsthal, *Greek Pins and Their Connexions with Europe and Asia*. Oxford 1956.
- Keskin 2009 L. Keskin, *İzmir Bölgesi Maden İşçiliği: Başlangıcından M.Ö. III. Binyıl Sonuna Kadar Madeni Eser Üretimi ve Ticareti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2009.
- Kilian 1975 K. Kilian, *Fibeln in Thessalien von der Mykenischen bis zur Archaischen Zeit*, *PBF* 14/2. München 1975.
- Kilian-Dirlmeier 1979 I. Kilian-Dirlmeier, *Anhänger in Griechenland von der Mykenischen bis zur Spätgeometrischenzeit*. *PBF* 11/2. München 1979.
- Kossack 1983 G. Kossack, "Tli Grab 85 Bemerkungen zum Beginn des Skythenzeitlichen Formenkreises im Kaukasus". *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie* 5 (1983) 89-182.
- Koşay – Akok 1966 H. Z. Koşay – M. Akok, *Alaca Höyük Kazısı: 1940-1948 deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara 1966.
- Koşay – Vary 1964 H. Z. Koşay – H. Vary, *Pulur Kazısı: 1960 Mevsimi Çalışmaları Raporu*. Ankara 1964.
- Koşay 1951 H. Z. Koşay, *Alaca Höyük Kazısı: 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara 1951.
- Koroğlu 2009 G. Koroğlu, "Yumuktepe Höyüğü Kazılarında Ortaçağ Takıları". Eds. N. Pektaş – S. Cirtil – S. Ö. Cirtil, *13. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 16-14 Ekim 2009*. İstanbul (2009) 417-426.
- Koroğlu 2013 G. Koroğlu, "Mersin Yumuktepe Kazılarında Ortaçağ'a Ait Madeni Buluntular". Ed. Anonim, *III. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı - Türkiye Arkeolojisinde Metal*. Ankara (2013) 141-146.
- Köse 2008 O. E. Köse, *Erzurum Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Urartu Dönemi'ne Ait Madeni Bilezikler ve Pazıbentler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi. Adana 2008.
- Mahboubian 1997 H. Mahboubian, *Art of Ancient Iran: Copper and Bronze*. London 1997.
- Marca 2009 A. Marca, "Kyme 2008 Yılı Kazı Çalışmaları". *KST* 31/4 (2009) 397-416.
- Marro et al. 1999 C. Marro – A. Tibet – R. Ergeç, "Horum Höyük 1998 Çalışmaları". *KST* 21/1 (1999) 167-184.

- Maxwell-Hyslop 1971 K. R. Maxwell-Hyslop, *Western Asiatic Jewellery c. 3000-612 B.C.* London 1971.
- Mellink 1956 M. J. Mellink, *A Hittite Cemetery at Gordion*. Philadelphia 1956.
- Mellink 1964 M. J. Mellink, "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1963". *AJA* 68/3 (1964) 269-278.
- Mellink 1967 M. J. Mellink, "Excavations at Karataş - Semayük in Lycia". *AJA* 71/3 (1967) 251-267.
- Meriçboyu 2001 Y. A. Meriçboyu, *Antikçağ'da Anadolu Takıları*. İstanbul 2001.
- Moore 1993 J. M. Moore, *Tille Höyük 1: The Medieval Period*. Ankara 1993.
- Muscarella 1981 O. W. Muscarella, "Surkh Dum at The Metropolitan Museum of Art: A Mini-Report". *JFA* 8 (1981) 327-359.
- Muscarella 1988 O. W. Muscarella, *Bronze and Iron Ancient Near Eastern Artifacts in the Metropolitan Museum of Art*. New York 1988.
- Müller-Karpe 1980 H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte: Vierter Band Bronzezeit*. München 1980.
- Müller-Karpe 1988 A. Müller-Karpe, "Neue Galatische Funde aus Anatolien". *IstMitt* 38 (1988) 189-199.
- Negahban 1996 E. O. Negahban, *Marlık: The Complete Excavation Report*. Philadelphia 1996.
- Onurkan 1988 S. Onurkan, *Doğu Trakya Tümülüsleri Maden Eserleri*. Ankara 1988.
- Ormerod 1911/1912 H. A. Ormerod, "Prehistoric Remains in South-Western Asia Minor - II". *BSA* 8 (1911/1912) 80-94.
- Overlaet 2005 B. Overlaet, "The Chronology of the Iron Age in the Pusht-ı Kuh, Luristan". *IrAnt* 40 (2005) 1-33.
- Özbek 1994 M. Özbek, "Amasya Eski Çamlar Mezarlığı 1993 Yılı Kazı Çalışmaları". *KST* 16/2 (1994) 95-105.
- Özdem 2004 F. Özdem, *Urartu: Savaş ve Estetik*. İstanbul 2004.
- Özgen 1990 E. Özgen, "Oylum Höyük 1988". *KST* 11/1 (1990) 203-210.
- Özgen et al. 1997 E. Özgen, B. Helwing - H. Tekin, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen auf dem Oykum Höyük". *IstMitt* 47 (1997) 39-90.
- Özgüç 1944 T. Özgüç, "Öntarihte Isparta Ovası Kültürü ve Yeni Buluntuları". *DTCFD* 2/3 (1944) 407-418.
- Özgüç 1955 T. Özgüç, "Kültepe Hafriyatı 1954 İb Katı Eserleri". *Belleten* 19 (1955) 54-63.
- Özgüç 1980 T. Özgüç, "Çorum Çevresinde Bulunan Eski Tunç Çağı Eserleri". *Belleten* 175 (1980) 459-466.
- Özsait 1980 M. Özsait, *İlkçağ Tarihinde Pisidia*. İstanbul 1980.
- Özsait 1985 M. Özsait, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*. İstanbul 1985.
- Özsait 1995 M. Özsait, "1993 Yılı Harmanören Mezarlık Kazısı". *KST* 16/2 (1995) 153-174.
- Özsait 1997 M. Özsait, "1995 Yılı Harmanören Mezarlık Kazısı". *KST* 18/1 (1997) 457-474.
- Parrot 1962 A. Parrot, "Les Fouilles de Mari". *Syria* 39 (1962) 151-180.
- Pfrommer 1990 M. Pfrommer, *Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks*. *IstForch* 37. Tübingen 1990.
- Pfrommer 1993 M. Pfrommer, *Metalwork from the Hellenized East*. California 1993.

- Philipp 1981 H. Philipp, *Bronzeschmuck aus Olympia. Olympische Forschungen 13*. Berlin 1981.
- Pierides 1971 A. Pierides, *Jewellery in the Cyprus Museum*. Nicosia 1971.
- Pülz *et al.* 2010 A. M. Pülz – F. Kat – B. Bühler, “Efes’in Bizans Dönemi Giysi ve Takı Objeleri”. *KST* 32/2 (2010) 325-332.
- Robinson 1941 D. M. Robinson, *Metal and Minor Miscellaneous Finds. Olynthus 10*. Baltimore 1941.
- Seeher 1991 J. Seeher, “Die Nekropole von Demircihüyük-Sarıket: Grabungskampagne 1990”. *IstMitt* 41 (1991) 97-124.
- Seeher 2000 J. Seeher, *Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihüyük-Sarıket: Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa, 1990-1991. IstForsch* 44. Tübingen 2000.
- Stein 1999 G. Stein, “1997 Excavations at Hacinebi”. *KST* 20/1 (1999) 183-204.
- Summers 2001 G. D. Summers, “Keykavus Kale and Associated Remains on the Kerkenes Dağ in Cappadocia, Central Turkey”. *Anatolia Antiqua* 9 (2001) 39-60.
- Torbov 2008 N. Torbov, “Silver Antique Adornments from Northwest Bulgaria (I C BC-III C AD). *ArchBulg* 12/3 (2008) 57-67.
- Tsetskhladze 2005 G. R. Tsetskhladze, “The Caucasus and the Iranian World in the Early Iron Age: Two Graves from Treli”. *IrAnt* 40 (2005) 437-446.
- Türe 2005 A. Türe, *The Story of Ornamental Artefacts*. İstanbul 2005.
- Watson 2011 P. Watson, *Luristan Bronzes in Birmingham Museum and Art Gallery*. Birmingham 2011.
- Yardımcı 2005 N. Yardımcı, “Harran 2004 Yılı Kazıları”. *KST* 27/2 (2005) 287-296.
- Yener 2005 K. A. Yener, “Aççana Höyüğü 2004 Yılı Kazı Sonuçları”. *KST* 27/1 (2005) 37-46.
- Yıldırım – İpek 2009 T. Yıldırım – Ö. İpek, “2008 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı”. *KST* 31/3 (2009) 21-36.
- Yıldırım 1989 R. Yıldırım, *Urartu İğneleri*. Ankara 1989.
- Zimmermann 2007a T. Zimmermann, “Kalınkaya-Toptaştepe, Eine Chalkolithisch-Früh-Bronzezeitliche Siedlung mit Nekropole im Nördlichen Zentralanatolien die Grabfunde der Kampagnen von 1971 und 1973”. *IstMitt* 57 (2007) 7-26.
- Zimmermann 2007b T. Zimmermann, “Anatolia as a Bridge from North to South? Recent Research in the Hatti Heartland”. *AnatSt* 57 (2007) 67-75.
- Woodward – Ormerod 1909/1910 A. M. Woodward – H. A. Ormerod, “A Journey in South-Western Asia Minor”. *BSA* 16 (1909/1910) 76-136.
- Wooley 1934 C. L. Woolley, *Ur Excavation II*. London 1934.